

หนังสือ ชุด
บาลีศึกษา

ปกิณณกทีปนี

: บทความบาลี เพื่อนักเรียนบาลี

พระมหานพพร อริยาไณ (ฉินย์)

ปกิณณกที่ปนี

บทความบาลี เพื่อนักเรียนบาลี

พระมหานพพร อริยธำมณี (สีเนย์)

ปกิณณกที่ปนี : บทความบาลี เพื่อนักเรียนบาลี

© พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

ISBN 978-616-485-526-7

พิมพ์ครั้งที่ ๑

- มีนาคม ๒๕๖๒

๑,๐๐๐ เล่ม

พิสูจน์อักษร : พระมหาสงวน สุทธิญาณ

ที่พิมพ์ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด
๕/๕ ถ.เทศบาลรังสฤษฏ์เหนือ แขวงลาดยาว
เขตจตุจักร กทม. ๑๐๙๐๐ โทร. ๐ ๒๙๕๓ ๙๖๐๐

ที่ติดต่อ : คณะ ๗ วัดอรุณราชวราราม
แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่
กทม. ๑๐๖๐๐ โทร. ๐ ๙๕๒๑๕ ๘๐๖๐

คำนำ

“**ปกิณณกทีปนี** : บทความบาลี เพื่อนักเรียนบาลี” นี้ เป็นหนังสือที่เกิดจากการรวม ๒ บทความเข้าด้วยกัน ได้แก่

๑) **ปกิณณกทีปนี** : นอกแบบบาลีไวยากรณ์ ซึ่งพิมพ์ครั้งแรกในวารสารอรุณสาร ปีที่ ๑๖ เดือนมกราคม ๒๕๖๐ ในโครงการอบรมบาลีก่อนสอบ ประโยค ป.ธ. ๖-๗ จัดพิมพ์โดยสำนักเรียนวัดอรุณราชวราราม พิมพ์ครั้งที่ ๒ ที่นี้ มีเนื้อหาเพิ่มจากเดิมเท่าตัว

๒) **ปัจจัยในเหตุกัตตุวาท** : ใช้อย่างไร? เผยแพร่ครั้งแรก นับเป็นเอกสารประกอบการสอน วิชา บาลีไวยากรณ์ ประโยค ป.ธ. ๓ วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม เมื่อ ๒๕ พ.ค. ๒๕๖๐ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในหนังสืออบรมบาลีก่อนสอบของคณะสงฆ์ภาค ๙ ปี ๒๕๖๒ พิมพ์ครั้งที่ ๓ ที่นี้ มีเนื้อหาเท่าเดิมตั้งแต่พิมพ์ครั้งแรก ไม่ได้เพิ่มเติมอะไรเลย

บทความทั้ง ๒ นี้ มุ่งอธิบายบาลีไวยากรณ์ในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะที่อยู่นอกแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ แต่พบในวิชา แปล เนื้อหาของบทความนี้จึงหลากหลายกระจายไป ทั้งเรื่องนามศัพท์ อพยยศัพท์ อาชยาต กิตก์ समास จนถึงความนิยมบางประการ เช่น การใช้ จ ศัพท์ เป็นต้น เมื่อรวมเป็นหนังสือเล่ม จึงตั้งชื่อใหม่ว่า **ปกิณณกทีปนี : บทความบาลี เพื่อนักเรียนบาลี**

ขอขอบคุณและอนุโมทนา พระศรีสุทิวาที พระมหาเพ็ญภาค จิตมโน และเพื่อนสหธรรมิก ตลอดจนถึงโยมญาติมิตร มี พล.ร.อ.ชัยณรงค์ เจริญรักษ์ และ น.ท.ปรีชา พ่วงไพโรจน์ เป็นต้น โดยการประสานของ ร.ต. ภาณุวัฒน์ มีสัตย์ ที่ร่วมกันสมทบทุนพิมพ์หนังสือนี้ และอนุโมทนา พระมหาสงวน สุทธิธำณ ที่พิสูจน์อักษรและให้คำแนะนำที่มีประโยชน์

พระมหานพพร อริยธำณ (สีเนย์)

๑๘ มี.ค. ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	ก
สารบัญ	ข
(๑) นอกแบบบาลีไวยากรณ์	๑
บทนำ	๑
กติ ศัพท์ แจกแบบเดียวใน ๓ ลिंगค์	๓
ชนตุ ศัพท์ : แบบแจกและการทำตัว	๗
สนต ศัพท์	๑๐
นที ศัพท์	๑๒
จิตต ศัพท์	๑๕
โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายได้หลายวิภัตติ	๑๘
นิ อุปสัค	๒๐
อิม ศัพท์ แบบแจกในปุงลึงค์	๒๒
อิม ศัพท์ แบบแจกในนปุงสกลึงค์	๒๔
การแปลง ตี เป็น ว	๒๖
การใช้พหูพจน์ แสดงนัยเคารพตนเอง	๒๗
อิทธิไชตกปัจจัย	๓๐
การแปลง ย อักษร	๓๔
ตพพ ปัจจัย เป็นกัตตฺวาจกได้บ้าง	๓๗
กิมตถิ : คำแปลและการทำตัว	๔๐
นามศัพท์ควบ จ ศัพท์ ทำไมกริยาเป็นเอกวจนะ ?	๔๒

อหุตฺตมาส : กิ่งแห่งเดือน	๔๕
การใช้ ต สัพพนาม ในกัมมธารยสมาส	๔๙
อยุตฺตตถสมาส	๕๒
สรูป	๕๘
(๒) ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก : ใช้อย่างไร?	๕๙
บทนำ	๕๙
ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก	๖๐
การพฤทธิต้นธาตุ	๖๑
วิธีลงปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก	๖๑
สรูป	๖๕
บรรณานุกรม	๖๖
ภาคผนวก	๖๗
<i>ผู้อุปถัมภ์การพิมพ์</i>	๖๘

(๑)

นอกแบบบาลีไวยากรณ์^๑

บทนำ

บาลีไวยากรณ์ที่เล่าเรียนกันตามหลักสูตรบาลีสยามหลวงในปัจจุบันนี้ เป็นไปตามหลักบาลีไวยากรณ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวางเป็นแบบไว้ในหนังสือ บาลีไวยากรณ์ ที่ทรงนิพนธ์ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของทั้งหมด หมายความว่า หลักบาลีไวยากรณ์นั้นมีมากมายกว้างขวาง แต่พระองค์ทรงคัดเลือกมาเฉพาะที่จำเป็นเพียงพอสำหรับเป็นความรู้พื้นฐานให้นักเรียนสามารถศึกษาต่อไปได้อย่างมีหลักวิชา คือให้พอเอาตัวรอดได้เท่านั้น โดยสงวนยั้งความหมายว่า นักเรียนหรือครูอาจารย์ต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

^๑ พิมพ์ครั้งแรกในวารสารอรุณสาร ปีที่ ๑๖ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๖๐ โครงการอบรมบาลีก่อนสอบ ชั้นประโยค ป.ธ.๖-๗, สำนักเรียนวัดอรุณราชวราราม, หน้า ๑๖-๒๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ที่นี้

ในระหว่างการเรียนการสอนบาลี โดยเฉพาะวิชาแปลมคธเป็นไทย และแปลไทยเป็นมคธ ตามหลักสูตรบาลีสนามหลวงนี้ อาจมีเนื้อหาแห่งที่ไม่เป็นไปตามหลักที่ปรากฏในบาลีไวยากรณ์ที่เรียนกันมา จึงต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากคัมภีร์อื่นๆ ตัวอย่างศัพท์หรือบทที่ไม่เป็นไปตามหลักที่ปรากฏในบาลีไวยากรณ์ที่เรียนกันมา เช่น

ในข้อว่า กติ ฐรานิ บทว่า กติ ทำหน้าที่อะไร แจกแบบไหน บทว่า เอสํ ทีโยค ธมฺมานํ ทำตัวอย่างไร และแจกแบบไหน ชนตฺโน ที่แปลว่า อ. สัตว์เกิด ท. ทำตัวอย่างไร และแจกแบบไหน กิमतถึ แปลว่า เพื่อประโยชน์อะไร ประกอบด้วย กิ+อตถฺ ลงวิภัตติอะไร จึงได้รูปเช่นนี้

นชฺชา ที่แปลว่า แห่งแม่น้ำ แจกแบบไหน ทำตัวอย่างไร ฌานานิ แปลว่า ซึ่งฌาน ท. บางแห่งทำไมได้รูปเป็น ฌาเน บทว่า อตฺตมฺมาส แปลว่า กิ่งแห่งเดือน บ้าง เดือนด้วยทั้งกิ่ง บ้าง เป็นสมาสอะไร เป็นต้น ซึ่งท่านก็ไม่ได้แสดงไว้ในหลักบาลีไวยากรณ์ดังกล่าว

เมื่อนักเรียนหรือครูอาจารย์พบศัพท์เหล่านี้ ก็มักจะพูดอย่างไม่เป็นทางการว่า “นอกแบบ” หมายความว่า หลักการดังกล่าวไม่ปรากฏในหลักบาลีไวยากรณ์ที่เล่าเรียนกัน ต่อไปนี้จะยกตัวอย่างหลักบาลี “นอกแบบ” มาแสดง เท่าที่เวลาอำนวย

กติ คัพพ์ แจกแบบเดียวใน ๓ ลิงค์

นักเรียนแปลหนังสือไปพบข้อความว่า ภาเน อิมสมิ สาสเน กติ
จฺรานิ ก็สงสัยว่า กติ ทำตัวรูปอย่างไร เป็นลิงค์อะไร เป็นวจนะอะไร ทำ
หน้าที่อะไรในประโยค และเรียกสัมพันธ์ว่าอย่างไร

ผู้เขียนนี้จึงตอบโดยย่อว่า ในประโยคภาเน อิมสมิ สาสเน กติ
จฺรานิ นี้ :-

๑. กติ คัพพ์เดิมเป็น กติ ลง โย ปฐมาวิภัตติ ลบ โย เสีย สำเร็จรูป
เป็น กติ แปลว่า เท่าไร
๒. กติ เป็นอลิงค์คือแจกแบบเดียวได้ ๓ ลิงค์ หรือจะกล่าววว่า กติ
เป็น ๓ ลิงค์ ก็ได้
๓. กติ เป็นพหุวจนะเท่านั้น
๔. กติ ทำหน้าที่เป็นคุณนามขยาย จฺรานิ
๕. เรียกสัมพันธ์ว่า กติ วิเสสน ของ จฺรานิ

ตามหลักฐานเท่าที่ค้นพบว่า กติ (เท่าไร) เป็นพหูพจน์เท่านั้น คือมีพหูพจน์เป็นที่สุดเท่านั้น [กตีสทโท พหูพจน์นโตว] จัดอยู่ในจำพวกอลิงค์ (ไม่มีลิงค์, ไม่ระบุลิงค์) หมายความว่า แจกรูปแบบเดียวใช้ได้ ๓ ลิงค์

กติ ศัพท์ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างนี้^๑

วิภัตติ	พหูพจน์
ป.	กติ
ท.	กติ
ต.	กตีสหิ กตีสหิ
จตุ.	กตีสน
ปณ.	กตีสหิ กตีสหิ
ฉ.	กตีสน
สต.	กตีส

วิธีเปลี่ยนวิภัตติและการันต์ (อย่างย่อ) ลง โย ลบ โย สำเร็จรูปเป็น กติ, หิ น ส อยู่หลัง ให้ที่ขะสระหน้าแล้วรัสสะ และแปลง หิ เป็น กิ สำเร็จรูปเป็น กตีสหิ, กตีสหิ, กตีสน, กตีส

พึงสังเกตและระวังว่า กติ ศัพท์นี้ เป็นพหูพจน์เท่านั้น คือให้ใช้เป็นวิเศษณ์ของนามนามที่เป็นพหูพจน์เท่านั้นและแจกรูปได้อย่างเดียวใน ๓ ลิงค์ ดังที่ท่านยกตัวอย่างไว้ในปทฺรฺปสฺทฺธิ^๒ ว่า

^๑ ปทฺรฺปสฺทฺธิ, อธิบายสูตร ๒๕๙.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

กติ ติฏฐนฺติ [บุรุษเท่าไรยืนอยู่]

กติ ปสฺสสิ [ท่านเห็นบุรุษเท่าไร]

กติ ศัพท์นี้ ปราภฏในหนังสือเรียน (ไม่ใช่หนังสือบาลีไวยากรณ์)
หลายแห่ง ประมวลมาแสดงดังต่อไปนี้

กติ อตฺถวเส^๑

กติ ฆนฺเต อิมสฺมี สาสเน ชุรณฺตีติ ปุจฺฉิ^๒

โพธิโต ปฏฺฐาย กติ วสฺसानิ โส อฏฺฐาสิ ฆนฺเตติ^๓

กติ นุ โข อมหากํ สิขฺขาปทานิ^๔

ฆนฺเต อิมสฺมี สาสเน กติ ชุรณฺตีติ^๕

กติ ปฏฺฐวีเส คณฺหิสฺสสิ อมฺมาติ^๖

กติ นุ โข วสฺสุปนายิกาทิ กติ นุ โข วสฺสุปคมนา^๗

กติ อาปตฺติโย อาปชฺชตีติ อาทิปปเภโท... กติ วิปตฺติโย ฆชฺชนฺตีติ
อาทิปปเภโท วิปตฺติวาโร^๘

กติ อาปตฺติโย...(๒ แห่ง), กติ อคารวาทิ..., กติ วิปตฺติโยติ...^๙

^๑ อุภัยพากยปริวัตน์ ภาค ๑-๒, หน้า ๒๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^๕ ฌมมปทฏฺฐกถา (ปจฺโม ภาโค), หน้า ๗; (อฏฺฐโม ภาโค), หน้า ๑.

^๖ ฌมมปทฏฺฐกถา (ทฺตติโย ภาโค), หน้า ๒๘. (๒ แห่ง)

^๗ สมฺนตปาสาทิกกา (ตฺตติโย ภาโค), หน้า ๑๕๙.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๕.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๑, ๔๘๗.

กติ เฉทนกาณีนีติอาทิกเ^๑

กติ อุกโกฎาติอาทิจุจฉานัน วิสสุชชเน^๒

กติ กมมานีนีติ...^๓

กติ ฐานานี^๔

กติ อาปตติโยติ^๕

กติ เต ลกขานี ลทธานีนีติ^๖

ตตถ กตตีหิปี ตยายนติ กติ เต อย^๗

กติ ลกขณานี^๘

จากข้อมูลที่น่ามาแสดงนี้ นักเรียนพึงสังเกตว่า กติ ศัพท์ เท่าที่ปรากฏและค้นพบในหนังสือเรียน ส่วนใหญ่ กติ ศัพท์ประกอบด้วย โยปฐมาวิภัตติ และทุตติยาวิภัตติ ส่วนที่ประกอบกับวิภัตติอื่นๆ พบน้อย

อย่างไรก็ตาม บางมติว่า บทว่า กติหิ กติภิ กติสุ ไม่ต้องที่ชะเป็น กตตีหิ เป็นต้น ส่วนบทว่า กตินัน ควรที่ชะเป็น กตตินัน^๙

^๑ สมณฑปาสาทิกา (ตติโย ภาโค), หน้า ๕๓๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๖-๗.

^๕ วินยฎกถาย อตถโยชชา (ทุตติโย ภาโค), หน้า ๕๕๕.

^๖ สารตถทีปนี นาม วินยฎีกา (ตติโย ภาโค), หน้า ๓๕๑.

^๗ สมณฑปาสาทิกา (ทุตติโย ภาโค), หน้า ๒๓๗.

^๘ วิสุทติมคค. (ปรจโม ภาโค), หน้า ๑๘๘

^๙ ปทรูปสิทธิมัชฐี เล่ม ๑, หน้า ๘๑๖. ปทรูปสิทธิ ฉบับปี ๒๕๔๗ : กตตินัน

ชนฺตุ คัพฺท : แบบแจกและการทำตัว

นักเรียนบางรูปแปลหนังสือไปพบศัพท์ว่า ชนฺตุโน (ชนฺตุ+ส ฉัฏฐีวิภัติ) ที่แปลว่า แห่งสัตว์เกิด นี้ยังไม่มีปัญหาอะไร แต่ในหนังสือแปลบางเล่ม ท่านแปลว่า **ชนฺตุโน อ. สัตว์เกิด ท.** ถึงตอนนี้มีปัญหา เพราะนักเรียนสงสัยว่า ชนฺตุโน นี้ลงวิภัติไหน แจกแบบอะไร ทำตัวรูปอย่างไร

ชนฺตุโน ที่แปลว่า อ. สัตว์เกิด ท. ศัพท์เดิม เป็น ชนฺตุ อุการันต์ในปุงลิงค์ ลง โย ปฐมาวิภัติ แปลง โย เป็น โน สำเร็จรูปเป็น ชนฺตุโน แจกแบบ อู การันต์ในปุงลิงค์เป็นส่วนมาก แปรกกันบ้างในบางวิภัติ ดังจะแสดงต่อไป

ชนตุ [สัตว์เกิด] แจกแบบ อุ การันต์ในปุงลิงค์ แปลกแต่ ป. ทุ. อา. พหุ. เท่านั้น ชนตุ ศัพท์ เป็นปุงลิงค์ แจกอย่างนี้^๑

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	ชนตุ	ชนตโว ชนตุ ชนตุโย ชนตโน
ท.	ชนตุ	ชนตโว ชนตุ ชนตุโย ชนตโน
ต.	ชนตุนา	ชนตฺหิ ชนตฺมิ
จตุ.	ชนตฺสส ชนตฺโน	ชนตฺนํ
ปณ.	ชนตฺสมา ชนตฺมฺหา	ชนตฺหิ ชนตฺมิ
ฉ.	ชนตฺสส ชนตฺโน	ชนตฺนํ
สต.	ชนตฺสฺมี ชนตฺมฺหิ	ชนตฺสุ
อา	ชนตุ	ชนตโว ชนตุ ชนตุโย ชนตโน

ขอให้พิจารณาคาถาในธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๘ ว่า

สริตานิ ลินฺหิตานิ จ

โสมนสฺसानิ ภวนฺติ ชนตฺโน

เต สาทลิตา สุเขลีนो

เต เว ชาตฺชิรูปคา นรา^๒

ใน คัมภีร์พระธัมมปทัฏฐกถา ยกศัพท์แปล ภาค ๘ ซึ่งจัดทำโดยกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ท่านยกศัพท์แปลคาถานี้ว่า

^๑ สัททนีติสุตตมาลา, สูตร ๒๙๔.

^๒ ธัมมปทัฏฐกถา (อภฺจโม ภาค), หน้า ๙.

โสมนสฺสานิ อ. ความโสมนัส ท. สริตานิ จ อันชาน
 ไปแล้ว ด้วย สินहितานิ จ อันเปื้อนแล้วด้วยค้นหาเพียงตั้ง
 ว่ายางเหนียว ด้วย ภวนติ ย่อมมี ชนฺตฺโน แก่สัตว์เกิด เต
 ชนฺตฺโน อ. สัตว์เกิด ท. เหล่านี้ สาทลิตา ผู้อาศัยแล้วซึ่ง
 ความสำราญ สุขเขลิโน เป็นผู้แสวงหาซึ่งความสุข (โหนติ)
 ย่อมเป็น เต เว นรา อ. นระ ท. เหล่านี้แลชาติชรูปคา
 เป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติและชรา (โหนติ) ย่อมเป็น^๑

จากข้อความที่ยกมาแสดงนี้ บัณฑิตพึงเห็นว่า ชนฺตฺโน แปลว่า แก่,
 แห่งสัตว์เกิดก็ได้ ชนฺตฺโน แปลว่า อ. สัตว์เกิด ท. ก็ได้ ซึ่งเป็นไปตามหลัก
 ไวยากรณ์ที่นำมาแสดงแล้วนั้น

ศัพท์ประเภทนี้ พบเห็นอยู่บ้าง เช่น ใน สมนตปาสาทิกา ภาค ๑
 ว่า กิลาสฺโน^๒ ในมงคลัตถทีปนี ภาค ๒^๓ ว่า อกิลาสฺโน^๔ (น+กิลาสฺ+โย) ซึ่ง
 นักเรียนมักแปลผิดเป็น กิลาสฺนา

^๑ คัมภีร์พระธัมมปทัฏฐกถา ยกศัพท์แปล ภาค ๘, หน้า ๑๑.

^๒ สมนต. ๑/๒๑๑, ๒๑๖

^๓ มงคล. ๒/๓๘๙.

^๔ กิลาสฺโน [กฺ+ลส ในความชอบใจ+ณฺ+โย] วิ. กุจฉิตฺ ลสนฺตีติ กิลาสฺโน,
 แปลง อฺ เป็น อิ, พฤทธิ อ เป็น อา, (ศัพท์วิเคราะห์, ๒๕๕๘, หน้า ๒๓๓), แปลง โย
 เป็น โน (สัททนีติ สุตตมาลา, สูตร ๒๙๔)

สนุด ศัพท์

สนุด ศัพท์ แม้ท่านไม่แสดงไว้ในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ แต่ก็ปรากฏในหนังสืออื่นๆ เช่น มังคลัตถทีปนี เพื่อเป็นแนวทางแห่งการศึกษาแก่นักเรียน ผู้เขียนนี้ จึงนำแบบแจก แห่ง สนุด ศัพท์มาแสดงดังต่อไปนี้^๑

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	สํ (สนุดโต) ^๒	สนุดโต สนุดตา
ท.	สํ สนุดํ	สนุดเต
ต.	สตา สนุดเตน	สนุดเตหิ สนุดเตภิ สพภิ
จตุ.	สโต สนุดตสส	สนุดตานํ สตํ สตานํ
ปญ.	สตา สนุดตา สนุดตสุมา สนุดตมहा	สนุดเตหิ สนุดเตภิ สพภิ
ฉ.	สโต สนุดตสส	สนุดตานํ สตํ สตานํ
สต.	สติ สนุดเต สนุดตสมิ สนุดตมहि	สนุดเตสุ
อา	โถ สนุด	ภานุดโต สนุดโต

^๑ สัททนีติปทมมลา, หน้า ๕๖๘.

^๒ อาจารย์บางท่านกล่าวว่า **สนุดโต** ไม่ควรเป็นเอกวจนะ เพราะท่านอธิบายไว้ในคัมภีร์สัททนีติปทมมลา (ฉบับแปล หน้า ๕๗๐) ว่า บทว่า สนุดโต อสนุดโต ใช้เป็นพหุพจน์เท่านั้น ไม่มีใช้เป็นเอกพจน์แม้สักแห่ง

สนุด ศัพท์นี้ แจกแล้ว บางบทมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งชวนให้สับสน เช่น สนุดโต ที่เป็นพหูจนะ นักเรียนมักสับสน เข้าใจว่าเป็นเอกจนะ ดังที่ปรากฏในประโยคว่า

หิริโอดตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา
สนุดโต สบฺปุริสา โลก เทวธมฺมาติ วุจฺจเรติ^๑

นักปราชญ์เรียกคนผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและ
โอดตปปะตั้งมั่นดีแล้วในธรรมชาว เป็นผู้
สงบ เป็นสัตบุรุษในโลกว่า ผู้ทรงเทวธรรม

ในหนังสือมังคลัตถทีปนี ที่อ้างถึงนี้ ปรากฏ สนุด ศัพท์ในข้อความว่า
ปูน จปรํ สีห ทายกํ ทานปตี สนุดโต สบฺปุริสา ภาชนติ ยมฺปิ สีห ทายกํ...
ภาชนติ อิทมฺปิ สีห สนฺทิฏฺฐิกํ ทานผลํ ฯ

[สีหะ ข้ออื่นยังมีอีก สัตบุรุษทั้งหลายผู้สงบระงับ ย่อมคบทายก
ทานปตี, สีหะ ข้อที่สัตบุรุษทั้งหลายผู้สงบระงับคบทายกทานปตี แม้นี้
เป็นผลแห่งทานที่เห็นได้เอง]

สนุด ศัพท์ ในที่นี้แปลว่า ผู้สงบระงับ ซึ่งเป็นเพียงความหมายหนึ่งใน
หลายความหมาย ที่จริง สนุด ศัพท์ มีความหมายมากถึง ๗ อย่าง ได้แก่
๑) อัจฉิต การบูชา ๒) วิชฺชมาน ความมีอยู่ ๓) ปสฺตถ การสรรเสริญ
๔) สจฺจ ความจริง ๕) สาธฺ คณิต ๖) ชินฺน ความลำบากหรือความเหน็ด
เหนื่อย ๗) สมิต ความสงบจากกิเลส^๒

^๑ ธรรมปทฎกถา (ปญจโม ภาโค), หน้า ๖๘

^๒ อภิธานวรรณนา, คาถา ๘๔๑, หน้า ๙๘๙.

นที ศัพท์

นักเรียนชั้นประโยค ป.ธ. ๖ แพลหนังสือสมันตปาสาทิกา ไปพบคำ
ว่า **นชชา** ก็สงสัยว่า นชชา ทำตัวรูปอย่างไร และแจกแบบไหน ข้อความ
ดังกล่าวนี้ว่า

เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา อรุเวลายํ วิหริติ
นชชา เนรลชราย ตีเร โปธิรุกขมุเล ปจมาภิสมพุทฺโธ^๑
สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า เมื่อแรกตรัสรู้
ประทับอยู่ โคนต้นโพธิ์ ใต้ฝั่งแห่งแม่น้ำเนรัญชรา เขต
ตำบลอรุเวลา

^๑ สมนตปาสาทิกา (ตติโย ภาค), หน้า ๑.

บทว่า นชฺชา เป็นศัพท์ที่สำเร็จรูปมาแบบพิเศษ คือไม่มีแบบแจกในบาลีไวยากรณ์ที่เล่าเรียนกันมา แต่ถึงอย่างไรก็ตามพระโบราณาจารย์ก็พยายามอธิบายไว้ เช่น ในหนังสือบาลีไวยากรณ์พิเศษ

นชฺชา [นที+ส] ศัพท์เดิมเป็น นที ลง ส ฉัญฐีวิภัติ เปลี่ยน ส กับ ที่เป็น ชฺชา สำเร็จรูปเป็น นชฺชา^๑ แปลว่า **แห่งแม่น้ำ**

ในฎีกาสารัตถทีปนี ท่านอธิบายบทนี้ว่า

นชฺชาติ นทติ สนนทิตติ นที, ตสฺสา นชฺชา^๒

บทว่า นชฺชา (แห่งแม่น้ำ) มีอธิบายว่า ธรรมชาติที่ชื่อว่า นที เพราะอรรถว่า ไหลไป, แห่งแม่น้ำนั้น

จากข้อความนี้ ผู้ศึกษาพึงสังเกตว่า ตสฺสา เป็นวิเศษณะของ นชฺชา จึงทราบได้ว่า นชฺชา เป็นจตุตถีหรือฉัญฐีวิภัติ แต่ในที่นี้สัมพันธ์เข้ากับ ตีเร จึงเป็น นชฺชา ที่ประกอบด้วยฉัญฐีวิภัติ

นที ศัพท์ นอกจากจะแจกตามแบบ อี การันต์ในอิทธิลึงค์แล้ว ยังแจกแบบพิเศษ ดังต่อไปนี้^๓

^๑ สัททนีติสุตตมาลา, สูตร ๒๖๒-๔; หน้า ๒๐๒-๓.

^๒ สารตถ.ฎี. ๔/๓.

^๓ พระคัมภีร์สาราภิวงศ์, ปทรูปสิทธิมีญชรี เล่ม ๑, กรุงเทพฯ : ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๗, หน้า ๕๙๒.

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	นที	นทีโย นที นชฺโซ นชฺชาโย
ท.	นที นทีย	นทีโย นที นชฺโซ นชฺชาโย
ต.	นทียา นทฺยา นชฺชา	นทีหิ นทีภิ
จตุ.	นทียา นทฺยา นชฺชา	นทีน
ปณ.	นทียา นทฺยา นชฺชา	นทีหิ นทีภิ
ฉ.	นทียา นทฺยา นชฺชา	นทีน
สต.	นทียา นทีย นทฺยา นทฺย นชฺชา นชฺช	นทีสุ
อา.	นที	นทีโย นที นชฺโซ นชฺชาโย

วิธีเปลี่ยนวิภัตติและการันต์ เหมือน อี การันต์ในอิตถิลิงค์ แผลกกันบ้าง ดังต่อไปนี้

๑. ลง โย วิภัตติ คง โย ไว้ แผลง ที เป็น ชฺชา ได้รูปเป็น นชฺชาโย (อ. แม่น้ำ ท., ซึ่งแม่น้ำ ท. เป็นต้น) บ้าง, แผลง โย กับ ที เป็น ชฺโซ ได้รูปเป็น นชฺโซ (อ. แม่น้ำ ท., ซึ่ง แม่น้ำ ท. เป็นต้น) บ้าง

๒. นา, ส, สฺมา, สฺมี วิภัตติ แผลง นา เป็นต้น กับ ที เป็น ชฺชา ได้รูปเป็น นชฺชา (อันแม่น้ำ, แก่แม่น้ำ, จากแม่น้ำ, แห่งแม่น้ำ, ในแม่น้ำ)

๓. ลง สฺมี วิภัตติ แผลง สฺมี กับ ที เป็น ชฺช ได้รูปเป็น นชฺช (ในแม่น้ำ เป็นต้น) บ้าง^๑

^๑ สัททนีติสุตตมาลา, สุตฺร ๒๖๒-๔; หน้า ๒๐๒-๓.

จิตต ศัพท์

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ตามแบบที่เรียนกันมานั้น แจกแบบ กุล เป็น ป. กุลํ กุลานิ ทุ. กุลํ กุลานิ เป็นต้น แต่ในแบบเรียน วิชาแปล มีศัพท์บางศัพท์ที่เป็น อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ปรากฏรูปต่างไป จากแบบแจก เช่น ฌาน เป็น อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ถ้าแจกแบบ กุล ก็ จะได้รูปเป็น ป. ฌานํ ฌานานิ ทุ. ฌานํ ฌานานิ

แต่บางแห่ง ฌาน ศัพท์แจกรูปด้วยทุตติยาวิภัตติ ควรเป็น ฌานานิ แต่เป็น ฌานเ “ซึ่งฌาน ท.” ซึ่งมีรูปคล้าย ปุริเส (ซึ่งบุรุช ท.) ชวนให้นักเรียนหลงคิดว่า ฌาน เป็นปุงลึงค์ นี่เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างแห่งเรื่อง ทั้งหลายที่อยู่นอกแบบ เช่น ในวิสุทติมรรค ภาค ๒ หน้า ๘๓^๑ ว่า เทว ฌานเ “ซึ่งฌาน ท. ๒” และในหนังสือหน้าเดียวกันนั้นมีรูปเป็น ฌานานิ

^๑ วิสุทติ. ๒/๘๓.

ส่วนใน ฌมมปทฎจกถา^๑ (ตติโย ภาโค) หน้า ๑๒๙ ก็พบคำว่า ธนา อ. ทรัพย์ ท.

ความจริง อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ตามคัมภีร์สัตตศาสตร์ ท่านแจกตาม จิตต ศัพท์ แจกบท (จิตตสททปทมาลา) คล้าย กุล ที่เรียนกันมา แต่มีบางวิภัตติที่ต่างไป ดังจะแสดงต่อไป

จิตต ศัพท์

อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ แจกอย่างนี้^๒

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	จิตตํ	จิตตตา จิตตานิ
ท.	จิตตํ	จิตตเต จิตตานิ
ต.	จิตตैन	จิตตเตहि จิตตเตภิ
จตุ.	จิตตसुस	จิตตตานํ
ปญ.	จิตตตา จิตตमहा จิตตसुमा	จิตตเตहि จิตตเตภि
ฉ.	จิตตसुस	จิตตตานํ
สต.	จิตตเต จิตตमहि จิตตसुมี	จิตตเตสุ
อา.	จิตต	จิตตตา จิตตานิ

^๑ ธ.อ. ๓/๑๒๙.

^๒ ปทรูปสิทธิ, สูตร ๑๙๕-๖. ปทรูปสิทธิบัญญัติ เล่ม ๑, หน้า ๖๓๐.

แบบแจก อ การันต์ ที่นำมาแสดงนี้ เหมือนแบบแจก กุล ศัพท์ที่แสดงในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ แปลกแต่ ป. ท. พหุ. ที่มีรูปเป็น จิตฺตา อ. จิต ท. และ จิตฺเต ซึ่ง จิต ท. เฉพาะ จิตฺตา และ จิตฺเต มีวิธีเปลี่ยนวิภัตติ และการันต์ดังนี้

จิตฺตา ศัพท์เดิมเป็น จิตฺต อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ลง โย ปฐมา วิภัตติ แปลง โย เป็น นิ แปลง นิ เป็น อา สำเร็จรูปเป็น จิตฺตา แปลว่า อ. จิต ท.

จิตฺเต ศัพท์เดิมเป็น จิตฺต อ การันต์ ในนปุงสกลิงค์ ลง โย ทุตฺติยา วิภัตติ แปลง โย เป็น เอ สำเร็จรูปเป็น จิตฺเต เป็นว่า ซึ่ง จิต ท. เป็นต้น โดยอาศัยนัยนี้ นักเรียนอาจพบคำว่า

มูลา มุลานิ	อ. ราก ท.
มูเล มุลานิ	ซึ่ง ราก ท.
ธนา ธนานิ	อ. ทรัพย์ ท.
ธเน ธนานิ	ซึ่ง ทรัพย์ ท.
กุลา กุลานิ	อ. ตระกูล ท.
กุลे กุลานิ	ซึ่ง ตระกูล ท.

โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายได้หลายวิภัตติ

ในหนังสือเรียนบาลีไวยากรณ์ ท่านว่า โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมาย ตติยาวิภัตติและปัญจมีวิภัตติ ส่วนในหนังสือที่ใช้เรียนต่อจากนั้น คือ ใน อุกฤษฏ์พาทย์ปริวัตน์ ท่านแปล โต เป็นกาลสัทตมี ตลอดจนถึงในคัมภีร์ที่ใช้ เรียนวิชาแปลกันนี้ ในบางแห่งท่านก็แปล โต ปัจจัยว่า เพราะ นักเรียนจึง สงสัยว่า โต ปัจจัยเป็นเครื่องหมายก็วิภัตติ

ความจริง โต ปัจจัยเป็นเครื่องหมายได้ถึง ๕ วิภัตติ คือเว้น ทุ. จตุ. เท่านั้น แต่ก่อนจะศึกษาต่อไปขอให้พิจารณาข้อความในหนังสือเรียนก่อน ดังต่อไปนี้

นิ อุปลัก

สูตรสำหรับท่องจำ

นิ เข้า, ลง ลงไม่ซ้อน ลงไม่ ะ
 นิ ไม่มี, ออก ลงแล้วซ้อน ลงแล้ว ะ
 อยู่หน้า หะ อยู่หน้า ะ ให้ทีฆะ ไม่ลง ไม่ซ้อน

คำอธิบาย

๑. นิ เข้า, ลง ลงไม่ซ้อน ลงไม่ ะ

นิ ที่แปลว่า เข้า, ลง เมื่อนำไปใช้ ไม่ต้องซ้อนพยัญชนะ และไม่ต้อง

ลง ะ อากม เช่น

นิ+มฺคุโค = นิมฺคุโค ดำลงแล้ว

๒. นิ ไม่มี, ออก ลงแล้วซ้อน ลงแล้ว ะ

นิ ที่แปลว่า ไม่มี, ออก เมื่อนำไปใช้ ต้องซ้อนพยัญชนะ ถ้าสระอยู่
หลังให้ลง ร อาคม เช่น

นิ+ภโย = นิพภโย ไม่มีภัย

นิ+อนตราโย = นินตราโย ไม่มีอันตราย

๓. อยู่ หน้า หะ อยู่หน้า ะ ให้ที่หะ ไม่ลงไม่ซ้อน

นิ ที่แปลว่า ไม่มี, ออก ถ้าอยู่หน้า ห และ ะ ให้ที่หะ ไม่ต้องลง ร
อาคม และไม่ต้องซ้อน เช่น

นิ+หฺรณฺ = นีหฺรณฺ การนำออก

นิ+โรโค = นีโรโค ไม่มีโรค

แม้ไม่อยู่หน้า ห และ ะ ก็ที่หะได้บ้าง แต่ใช้ในความหมายอื่นๆ นิ ที่
ถูกที่หะเป็น นี แล้ว นอกจากจะแปลว่า ไม่มี, ออก ยังแปลว่า ปิดกั้น ก็ได้
มีความหมายเดียวกับธาตุ เช่น นีวรณฺ

สูตรนี้ผู้เขียนปรุงขึ้นใหม่เพื่อกำหนดจำได้ง่าย โดยอาศัยคำอธิบาย
ในหนังสือ หลักควรจำบาลีไวยากรณ์, พระมหาศกฺติรินทร ศศพินทุรักษ์,
หน้า ๑๐๖.

ในคัมภีร์สัทศาสตร์ เช่น ปทฺรูปสฺสฺธิ^๑ ท่านจัดอุปสัคนีเป็น ๒ คือ นิ
และ นี มีความหมายหลายอย่าง และมีความหมายก้ำกึ่งกัน จึงมีข้อควร
ศึกษาอีกมาก ผู้สนใจพึงค้นดูเถิด

^๑ ปทฺรูปสฺสฺธิ (ฉบับวัดจากแดง), หน้า ๑๑๖-๑๑๗.

อิม คัพท์

แบบแจกในปุงลิงค์

นักเรียนบาลีชั้นประโยค ป.ธ. ๗ แปลหนังสือสมันตปาสาทิกาไป
พบคำว่า **เอส** ก็เข้าใจว่าท่านพิมพ์ผิด พร้อมสันนิษฐานกันว่าเป็น **เอเตส**
จะเหมาะกว่า **เอส** ปรากฏในประโยคว่า

เย จาปี สัวรมูลกา กุสลา ธมมา วุตตา ภควตา
วินยธโร ปุคฺคโลเวสํ ทายาโท วินยมูลกตฺตา เตสํ ธมมานํ ๙^๑

ก็อีกประการหนึ่ง กุศลธรรมเหล่านี้ ซึ่งมีสังวรเป็น
มูล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วบุคคลผู้ทรงวินัยนั้นแล
ชื่อว่าเป็น ทายาทแห่งกุศลธรรมเหล่านั้น เพราะธรรม
เหล่านั้น มีวินัยเป็นมูล.

^๑ สมณตปาสาทิกา (ปจโม ภาโค), ๑/๑๐๖.

บัณฑิตพึงสังเกตว่า บทว่า เอส ในที่นี้ท่านโยค กุสลานํ ฌมมานํ แปลว่า แห่งกุศลธรรมเหล่านั้น จึงบอกชัดอยู่ในตัวว่า เอส ในที่นี้ ลง นํ ฉกฺขวิรัตติ ซึ่งไม่มีในแบบแจกศัพท์พจนาน ตามหลักสูตรบาลีสนามหลวง ในที่นี้จึงนำแบบแจกดังกล่าวมาแสดงต่อไป^๑

อิม ศัพท์ ในปุงลิงค์ แจกอย่างนี้
(แบบแจกพิเศษ)

วิรัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	อัย	อิเม
ท.	อิมิ	อิเม
ต.	อนเน อิมินา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
จตุ.	อสส อิมสส	เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมसानํ
ปญ.	อสมมา อิมสมมา อิมมहा อมหา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
ฉ.	อสส อิมสส	เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมसानํ
สต.	อสมมี อิมสมมี อมฺหิ อิมฺหิ	เอสุ อิเมสุ

^๑ สัททนีติปทมาลา, แปล หน้า ๙๐๓

อิม คัพท์

แบบแจกในนปุงสกสิงค์

อิม คัพท์ ที่แจก रूपเป็น อิม ในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ ท่านใช้เป็นทฤติยาวิภัตติ เอกวจนะเท่านั้น แต่ในประโยคเจตีย์ทอง (กสสปทสพลสสุ สฺวณฺณเจตียวตฺถ) ปรากฏว่าท่านใช้ อิม เป็นวิเสสนะของประธาน คือใช้เป็นปฐมาวิภัตติ จึงเป็นเหตุให้ผู้เขียนนี้ต้องค้นคว้าหาที่อ้างอิง ข้อความดังกล่าวนี้ในคาถาและแก้อรธว่า

อิเมตฺตมปี เกนจิติ อิมิ เอตฺตกํ อิมิ เอตฺตกนฺติ เกนจิติ ฯ^๑

“อ. อรธ ว่า อ. บุญ อันใครๆ ไม่อาจ เพื่ออันนับ ว่า อ. บุญ นี้ มีประมาณเท่านี้ อ. บุญ นี้ มีประมาณเท่านั้น ดังนี้ ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า อิเมตฺตมปี เกนจิติ”^๑

^๑ ฐ.อ. ๖/๑๑๖.

แม้ในหนังสือสัมพันธ์ไทย ท่านอาจารย์ผู้สัมพันธ์เป็นตัวอย่าง ก็สัมพันธ์ว่า **อิมิ** สองบทก็ดี **เอตตักิ** สองบทก็ดี วิเสสน ของ **ปุลณัณ** สองบทๆ ลิงคตถ^๒ ซึ่งชัดเจนว่า อิมิ ลงปฐมาวิภัตติ ใช้เป็นวิเสสนะของประธาน

ความจริง อิมิ เป็นปฐมาวิภัตติก็ได้ แต่มีใช้น้อยแห่ง นี้อาจเป็นเหตุผลที่ท่านไม่นำมาแสดงในหนังสือเรียนบาลีไวยากรณ์ อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิท่านแจก อิม ศัพท์^๓ ไว้ดังต่อไปนี้

อิม ศัพท์ ในนปุงสกลิงค์ แจกอย่างนี้

(แบบแจกพิเศษ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ป.	อิหิ อิมิ	อิมานิ
ท.	อิหิ อิมิ	อิมานิ
ต.	อนเน อิมินา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
จตุ.	อสส อิมสส	เอส อีสาน อิมส อิมีสาน
ปณ.	อสมา อิมสมา อิมมหา	เอहि เอภิ อิเมहि อิเมภิ
ฉ.	อสส อิมสส	เอส อีสาน อิมส อิมีสาน
สต.	อสมิ อิมสมิ อิมมหิ	เอสุ อิมesu

^๑ อุทิส ศิริวรรณ, ธรรมบท ภาคที่ ๖ แปลโดยพยัญชนะ, หน้า ๑๒๑.

^๒ พระมหานิมิตร ธรรมสาร, วิชาสัมพันธ์ไทย ธรรมบทภาคที่ ๖ ประโยค
แก่ง, หน้า ๒๑๕.

^๓ ปทรูปสัทธิ, อธิบายสูตร ๒๒๒. หน้า ๗๒๒-๓.

การแปลง ตี เป็น ว

นักเรียนบาลี เรียนกันมาตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์ อี แปลง เป็น เอ แปลง เอ เป็น ย, ส่วน อุ แปลงเป็น โอ แปลง โอ เป็น ว^๑ ที่จริง แปลง อี เป็น ว ก็ได้ เช่น อี ในคำว่า โพธิรุกโขเตว

โยชนาวินัย^๒ ว่า โพธิรุกโขเตว ตัดบทเป็น โพธิรุกโข อิติ เอว แปลง อี ที่ ตี เป็น ว ตามวิธีที่ท่านแสดงในสูตรว่า ยทนุปนุณา เป็นต้น^๓

^๑ อธิบายบาลีไวยากรณ์ สมัญญานุกรานและสนธิ, หน้า ๑๙.

^๒ วินย.โยชนา. ๒/๑๗๗.

^๓ กจจายน. สูตร ๓๙๑.

การใช้พหูพจน์ แสดงนัยเคารพตนเอง

นักเรียนเคยเรียนกันมาว่า ในประโยคแสดงความเคารพ แม้ผู้ที่ตนเคารพนั้นมีเพียงท่านเดียว คือเป็นเอกวจนะ แต่ก็ใช้เป็นพหูพจนะ เพื่อแสดงความเคารพ ถ้าตนเคารพท่านใด ก็ประกอบพหูพจนะไว้ที่ท่านนั้น นี่เป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่สืบมา ข้อนี้ไม่มีปัญหาอะไร

แต่ในบางกรณีผู้พูดเองมีความมั่นใจในตน ต้องการแสดงความเคารพตนเอง ท่านก็เปลี่ยนจากเอกวจนะเป็นพหูพจนะ ข้อนี้เป็นส่วนพิเศษ

การใช้วจนะไม่ตรงกับความเป็นจริงนี้ เป็นนัยอย่างหนึ่ง เรียกว่า วิปลาสนัย^๑ คือการใช้วจนะเป็นต้นไม่ตรงกับความเป็นจริง เพื่อแสดงความหมายบางอย่าง ในที่นี้ต้องการแสดงถึงความเคารพตนและผู้อื่น

^๑ เนตติหารัตถทีปนี อุปจาร และนย, ๒๕๖๒, หน้า ๑๐๐.

ในทางปฏิบัติเมื่อจะแสดงความเคารพจึงใช้พหูวนะประกอบท้าย ตุมห ศัพท์ เพื่อการเคารพผู้อื่น และประกอบไว้ท้าย อมฺห ศัพท์ เพื่อการ แสดงการยกย่องตน^๑ ดังปทรูปสัทธาว่า

เอตถ จ เอกสมิมปิ คารวพหุมาเนน พหุตตสมาโรปา พหุจัน โหติ^๒

“อนึ่ง ใน ตุมห และ อมฺห ศัพท์เหล่านี้ วิภัตติพหูวนะ ย่อมใช้แม้ ในบุคคลคนเดียว เพราะการยกขึ้นสู่ความเป็นพหูวนะด้วยความเคารพ และความนับถือ”

เช่น ข้อความว่า ตุมฺเห คจฺฉถ, มยํ คจฺฉาม มิได้หมายความว่าถึง บุคคลจำนวนมากอย่างเดียว แต่ในบางกรณีอาจหมายถึงบุคคลคนเดียวก็ได้ ที่เป็นพหูวนะเพราะต้องการเคารพตนเองและผู้อื่นนั่นเอง

ในกรณีที่แสดงความเคารพท่านอื่นๆ ที่เป็นปฐมบุรุษ ก็ประกอบ นามทั่วไปนั้นเป็นพหูวนะก็ได้ เช่น แม้มีอาจารย์เพียงรูปเดียว ก็กล่าวว่า อาจารย์ยา วทนฺติ^๓

ในสัททนีติท่านแสดงว่า นัยนี้เป็นความนิยมของคัมภีร์ชั้นหลัง คือ ชั้นอรรถกถา และฎีกา^๔ ส่วนในบาลีนั้น คงนิยมเอกวนะตามปกตินั่นเอง

^๑ พระคันธสาราภิวงศ์, กังขาวิตรณีย์ เล่ม ๒, หน้า ๓๕๘.

^๒ ปทรูปสัทธา, สูตร ๒๓๓.

^๓ นัยแห่ง สารตถที่ปณี. ๑/๔๖๑-๔๖๒.

^๔ สททนีติ ปทมาลา (บาลี ฉบับภูมิพโล), หน้า ๓๕.

แต่ในบาลีนิยามมีคำที่แสดงถึงความเคารพกำกับไว้ เช่น ภวํ, โภณโต เป็นต้น^๑

ตัวอย่างการใช้ พหุวจนะ เพื่อแสดงนัยความเคารพตนเองนี้ ปรากฏในหนังสือเรียนบาลีหลายแห่ง แต่เพราะผู้เขียนนี้ไม่ได้กำหนดไว้ชัด จึงนึกได้เพียงเล็กน้อย และนำมาแสดงพอเป็นตัวอย่าง ได้แก่

๑. วชชีปุตตกภิกขุขุตถุ ฌมมปทภูจกถา (สตุตโม ภาโค) หน้า ๑๐๘
ในคาถาว่า **เอกกา มยํ อรญฺเณ วิหราม**
๒. นงฺคลกุฏฺฏตฺเถรวตฺถุ ฌมมปทภูจกถา (อฏฺฐโม ภาโค) หน้า ๘๑
ว่า **อาม ภนฺเต, มยํ, สํสฺสคฺเค สติ, อคมิมฺหา**
๓. ปญฺจมปริจฺเฉทวณฺณนา อภิชฺมมตฺถวิภาวินี, หน้า ๑๗๑ ว่า
การณํ ปเนตฺถ ปฺรโต ปวกฺขาม

จากตัวอย่าง อมห ศัพท์ ประกอบด้วยพหุวจนะ ได้รูปเป็น มยํ แปลเป็นประธาน เข้ากับกิริยาที่ประกอบด้วยอุตตมบุรุษพหุวจนะ แต่ในความเป็นจริง ว่าตามบริบทของเรื่อง อมห ศัพท์ ควรประกอบเอกวจนะ เข้ากับกิริยาที่ประกอบด้วยอุตตมบุรุษเอกวจนะ คือมีเพียงคนเดียว ที่ท่านใช้พหุวจนะ เพราะต้องการแสดงถึงความเคารพตนเอง แม้ในกรณีเคารพตนเองโดยประกอบพหุวจนะนี้ นักเรียนจะแปลเป็นไทย โดยไม่ออกสำเนียงวจนะว่า ท. ก็พออนุโลมให้

^๑ พระคันธสาราภิงค์, ปทรูปสิทธิบัญญัติ เล่ม ๑, หน้า ๗๖๘.

อิทธิโชตกปัจจัย

ในหนังสือเรียนบาลีไวยากรณ์ ท่านแสดงนามนามที่เป็นลิงค์ต่างๆ เป็นลิงค์เดี่ยวบ้าง สองลิงค์บ้าง บางศัพท์มีมูลศัพท์เป็นอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่สระที่สุดเป็น ๒ ลิงค์ เช่น กุมาโร กุมาริ, ราชา ราชนี, อุปาสโก อุปาสิกา

ที่ว่า “เปลี่ยนแต่สระที่สุด” นั้น ก็คือการลงปัจจัยที่สองอิทธิลิงค์ คือลงปัจจัยเพื่อให้นามนั้นกลายเป็นอิทธิลิงค์ เรียกปัจจัยที่สองหรือเป็นเครื่องหมายอิทธิลิงค์นี้ว่า อิทธิโชตกปัจจัย หรือ อิทธิปัจจัยราสี

อิตถิโชตกปัจจย มี ๓ ได้แก่ **อา อี และอินี**^๑ เมื่อลงไปแล้วไม่ทำ ความหมายเดิมให้เปลี่ยน ไม่ได้แสดงอรรถพิเศษเพิ่มเติม ไม่ได้บอกหน้าที่ ของนามนั้น เช่น ไม่ได้บอกอรรถกรรม เป็นต้น เพียงแต่ทำให้ความเป็น อิตถิลิงค์ปรากฏชัดและกำหนดได้เท่านั้น ในนิรุตติที่ปนี^๒ แสดงวิธีการลง ปัจจยไว้ สรุปได้ว่า

๑. อา ปัจจย

๑. ลง อา ปัจจยแน่นอน ท้าย อ การันต์ และไม่เคยใช้เป็นปุงลิงค์ มาก่อน ตามสัททนีติ ว่า ลง อา ปัจจยท้าย อ วัณณะ เช่น กณณา, สทธา, สาลา, ชนตา, เทวตา

๒. ลง อา ปัจจยแน่นอน ท้าย สัพพนาม เช่น สพพา, ยา, สา, กตรา

๓. ลง อา ปัจจยแน่นอน ท้ายศัพท์ที่ลง ตพพ อนีย และ ต ปัจจย ลง อา ได้อย่างเดียว เช่น อนุภวิตพพา, อนุภวนียา, คตา, ซาตา, ภูตา
ลง อา ไม่แน่นอน

๑. ศัพท์นอกนี้ไม่จำเป็นต้องลง อา ปัจจยเสมอ สามารถลงร่วมกัน กับปัจจยตัวอื่น คือ อี (ในตัวอย่างลง อินี ด้วย) เช่น กลยาณา, กลยาณี, สุนทรา, สุนทรี, โสภณา, โสภณี, กุมภการา, กุมภการี, กุมภการินี, อตถกามา, อตถกามี, อตถกามินี

๒. ลง อา ปัจจยท้าย มาตุ ธิตุ ในบทสมาสบ้าง เช่น นนุทมาตา, อุตุตรมมาตา, เทวธิตา, ราชธิตา

^๑ พระคันธสาราภิวงส์, กังขาวิตรณี เล่ม ๒, หน้า ๓๕๘.

^๒ นิรุตติที่ปนี, สูตร ๗๐.

๒. อี ปัจจัย

ลง อี แน่นอน

๑. กลุ่มศัพท์มี นท ศัพท์ เป็นต้น เช่น นที, มหี, อิตถี, กุมารี, ตรุณี, วาเสฏฐี, โคตมี, กจจानी, กจจายนี, มาณวี, สามเณรี^๑, นาวิกิ, ปญจมี^๒, ฉฎฐี, จตุททสี^๓, ปญจทสี, สหสสี, ทสสหสสี, สตสสสสี, กุมภการี, มาลการี, จกขุภกรณี, ฌาณภกรณี, ฌมมทีปนี เป็นต้น

๒. กลุ่มศัพท์อื่นๆ ที่ไม่ใช่ นท ศัพท์ เป็นต้น เช่น คจจดี, คจจนดี, คุณวดี, คุณวณดี, สพพาวดี, ฤตตวดี, ฤตตวณดี เป็นต้น

๓. โค ศัพท์ ลง อี ได้อย่างเดียว เป็น คาวี

๔. ลง อี ปัจจัยในอิทธิลึงค์ที่ประกอบด้วย ฌว ฌิก ฌยย ฌ และ นตุ ปัจจัย เช่น มาณวี

ลง อี ไม่แน่นอน

ส่วนศัพท์นอกจากนี้ คือ ยกข นาค เป็นต้น ลง อี และปัจจัยตัวอื่น คือ อินี ได้ เช่น ยกขี, ยกขินี, นาคี, นาคินี, มิคี, มิคินี, กากี, กากินี, มานุสี, มานุสีนี เป็นต้น

^๑ สามเณร เป็น อ การันต์ ทำไม ไม่ลง อา ปัจจัย, ตอบว่า เพราะ สามเณร ถูกกล่าวให้เป็นบุลึงค์แล้ว จะลง อา ปัจจัยไม่ได้, อ การันต์ จะลง อา ปัจจัยได้ ต่อเมื่อเป็นศัพท์ที่ไม่เคยถูกกล่าวมาก่อน (ผู้เรียบเรียง)

^๒ ๔-๑๐ ลง ม ปัจจัยในปุรณัตถิตแล้ว ลง อี อิทธิโชตก (ผู้เรียบเรียง)

^๓ ๑๑-๑๘ ลง อี ปัจจัยในปุรณัตถิตแล้ว ลง อี อิทธิโชตก? (ผู้เรียบเรียง)

๓. อินี ปัจจย

๑. ลง อินี ปัจจยในอิตถิลิงค์ หลัง ปติ เป็นต้น ภิกขุ เป็นต้น ราช เป็นต้น และหลัง อี การันต์ เช่น คหปตานี, ภิกขุณี, ราชนี, หตถินี, ทณฺฑินี, เมธาวิณี ตปสฺสินี, ยกฺขินี, นาคินี

๒. ลง อินี ปัจจยในอิตถิลิงค์ หลัง อิทฺธิมนฺตุ ศัพท์ เป็น อิทฺธิมนฺตินี

๓. ลง อินี ปัจจยในอิตถิลิงค์ หลัง อารามิก เป็นต้น เช่น อารามิกินี, อนนฺตรายิกินี เป็นต้น

ปัจจยอื่น

นอกจากนี้ในคัมภีร์โมคคัลลานะยังแสดงอิตถิ์ชตกปัจจยไว้อีก คือ นี อานี อู และ ตี ปัจจย ผู้ศึกษาพึงค้นคว้าดูในคัมภีร์นั้น หรือดูในหนังสือ ชื่อ “ไวยากรณ์บาลี” โดยรองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง หน้า ๒๖๙-๒๗๐

การแปลง ย อักษร

ย อักษร

ย อักษร เมื่อเรียงหลังพยัญชนะ มีอำนาจลบสระหน้า และสามารถแปลงรูปพร้อมกับพยัญชนะนั้นได้หลายแบบ ยากต่อการจดจำ แต่ถ้านักศึกษาได้ทำความเข้าใจ และทราบหลักการแปลงพยัญชนะกับ ย แล้วก็ไม่น่าหนักใจ

ย อักษรในที่นี้คือ ย อักษรที่เป็นปัจจัย ย อักษรที่แปลงมา และ ย ที่ถูกลบ ณ แห่ง ณย ปัจจัย ว่าโดยละเอียดจึงได้แก่

๑. ย ปัจจัย ที่เป็นเครื่องหมายกัตตุวากก ประจำหมวด ทิว ธาตุ
๒. ย ปัจจัย ที่เป็นเครื่องหมายกัมมวากกและภาววากก
๓. ย อักษร ที่แปลงมาจาก อิ
๔. ย อักษร ที่ถูกลบ ณ แห่ง ณย ปัจจัยในภาวะตัดทิตและในกิตก์

หลักการเบื้องต้น

ก่อนอื่น ขอให้ศึกษาหลักการเบื้องต้นที่เกี่ยวข้อง มีหลักการโดยย่อว่า (๑) เมื่อ ย อยู่หลัง ถ้าไม่ทำวิธีอื่นให้ลบสระหน้าก่อน (๒) แปลง ย กับพยัญชนะหน้านั้นตามวิธีดังจะกล่าวต่อไปและ (๓) ซ้อนตามหลักสียงโยคจัดลำดับชั้นเป็น ๓ ก่อนเช่น

๑. ปท+ย+ต ถ้าไม่ลง อิ อากมหน้า ย ให้ลบสระหน้า [ปทย+เต]

๒. แปลง ทย เป็น ช [ปทย+ปช]

๓. ซ้อน ช ตามหลักสียงโยค [ปช+ปชช]

สิ่งที่ต้องการอธิบายในที่นี้ คือวิธีที่ ๒ ได้แก่ การแปลง ย กับพยัญชนะหน้านั้น

หลักการแปลง ย

หลังจากลบสระหน้า ย แล้ว พยัญชนะหน้านั้นจึงไม่มีสระอาศัย เช่น กย จย ตย ให้แปลงพยัญชนะนั้นพร้อม ย ดังต่อไปนี้

๑. พยัญชนะวรรค ก จ ป แปลงพร้อมกับ ย เป็นวรรคของตน ในตำแหน่งที่ตรงกัน ยกเว้น งย ไม่มีการแปลงเป็น ง

๒. พยัญชนะวรรค ต แปลงพร้อมกับ ย เป็นวรรค จ ในตำแหน่งที่ตรงกัน

๓. พยัญชนะวรรค ฎ แปลงพร้อมกับ ย เป็นวรรคของตน ยกเว้นพยัญชนะท้ายวรรค ฎ คือ ณ ให้แปลงเป็นพยัญชนะท้ายวรรค จ คือ ณ

๔. พยัญชนะอวรรค แปลงกับ ย บ้าง สลับ ย บ้าง แปลงเป็น พยัญชนะวรรคบ้าง ดังนี้

ยย คงเป็น ยย อย่างนั้น (ยย-ยย)

รย สลับเป็น ยร (รย-यर)

ลย เป็น ล, ซ้อน ล (ลย-ลล).

วย เป็น ว แปลง ว เป็น พ ซ้อน พ (วย-พพ).

สย เป็น ส, ซ้อน ส (สย-สส)

หย สลับ เป็น ยห (หย-ยห)

การอาเทศพยัญชนะที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงหลักการพื้นฐาน ย่นย่อเกินไป และยังขาดอุทาหรณ์ แต่ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้นำมาแสดงเพียงเพื่อเป็นจุดตั้งต้น ให้เป็นฐานในการศึกษาค้นคว้าต่อไป โดยแหล่งข้อมูลสำคัญ อยู่ที่สูตร ๔๑ แห่งปทรรูปสัทธา เป็นต้น เมื่อมีโอกาสจะกลับมาเขียนขยายต่อไป

ตพพ ปัจจัย เป็นกัตตุวากได้บ้าง

ตพพ ปัจจัย ในหนังสือบาลีไวยากรณ์ที่ศึกษากันนี้ จัดอยู่ในหมวด กิจปัจจัย ใช้เป็นกัมมวาก เหตุกัมมวาก และภาววาก มีหลักทั่วไป ดังต่อไปนี้

๑. ลงกับสกรรมธาตุ เป็นกัมมวาก เป็นได้ทั้ง ๒ วจนะและ ๓ ลิงค์ ใช้เป็นวิเสสนะ หรือกิริยาคุมพากย์

๒. ลงกับอกรรมธาตุ เป็นภาววาก เอกวจนะ นปุงสกลิงค์ ใช้เป็น กิริยาคุมพากย์

๓. ลงกับสกรรมธาตุหรืออกรรมธาตุ ลงปัจจัยในเหตุกัตตุวากเป็น เหตุกัมมวาก เป็นได้ทั้ง ๒ วจนะ และ ๓ ลิงค์ ใช้เป็นวิเสสนะ หรือกิริยา คุมพากย์

๔. บางอาจารย์แนะว่า อนึ่ง ตพพ ปัจจัย ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ได้ เมื่อประโยคนั้นๆ มีประธานเป็นปฐมบุรุษ ไม่มีกิริยาอาชยาต^๑

^๑ เวทย์ วรรณัญ, แบบเรียนบาลีไวยากรณ์สมบูรณ์แบบ : กิริยาภิศัพท์, หน้า ๓๕.

๕. ตพพ ปัจจัยที่เป็นปุงลิงค์แจกแบบ ปุริส ที่เป็นอดีตลิงค์แจกแบบ กณฺหา และ ที่เป็นนปุงสกลิงค์แจกแบบ กุล

อย่างไรก็ตาม ในบางแห่ง ตพพ ปัจจัย ถูกใช้เป็นกัตตุวาก โดยถือเป็นช้อยกเว้น ตามนัยแห่งปทรูปสัทธิ^๑ ที่ว่า **ภาวกมฺเมสุ ตพพานียา** [อนีย ตพพ ปัจจัยลงหลังธาตุ ในอรรถแห่งภาวะและกรรม] แต่ถ้าใช้ในวากอื่นๆ ก็ต้องแบ่งสูตร (โยควิภาค) เหลือแค่ **ตพพานียา** (แบ่ง ภาวกมฺเมสุ ออกไป)

ตัวอย่าง ตพพ ปัจจัย ที่ใช้เป็นกัตตุวาก เช่น คำว่า อุปฺปชฺชิตพพ ในอภิธัมมัตถวิภาวนีฎีกา ปรีเฉทที่ ๑ หน้า ๗๗ ว่า

นยิทเมว อนิฏฐารมฺมเณ อุปฺปชฺชิตพพสฺสาปิ โทมนสฺสสฺส
ปฏฺธิเชน วินา อนฺุปฺปชฺชนโต ปฏฺธิขฺสส จ เอกนฺตมกฺสส-
สภาวสฺส อพฺยากเตสุ อสมภวโต ฯ^๒

เฉลยว่า สันตึรณจิตฝ่ายอกุศลวิบากนี้ ใครๆ ไม่พึงเห็นอย่างนั้น เพราะโทมนัสแม้ต้งเกิดในอนิฏฐารมณ ก็ไม่เกิดโดยปราศจากปฏฺธิชะ และเพราะปฏฺธิชะซึ่งมีสภาพเป็นอกุศลอย่างเดียว ก็ไม่มีในจิตที่เป็นอัพฺยากฤต ฯ^๓

จากตัวอย่างนี้ คำว่า อุปฺปชฺชิตพพสฺส [ต้งเกิด] เป็นกัตตุวาก มีความหมายว่า อุปฺปชฺชชยย ศัพทเดิมเป็น อุปฺปชฺชิตพพ ลง ส วิภตติ ใช้เป็น

^๑ ปทรูปสัทธิ, สูตร ๕๔๕.

^๒ อภิธัมมัตถวิภาวนีฎีกา, หน้า ๗๗.

^๓ พระเทพมหาเจติยาจารย์, อภิธัมมัตถวิภาวนี แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๘๔.

วิเสสณะของ โทมนสฺสสส ประกอบด้วย อุ บทหน้า ปท ธาตุในความถึง ลง
ตพพ ปัจจัย ในอรรถกัถตฺตฺวจาก โดยการแบ่งสูตรว่า ตพพานียา ลง ย ปัจจัย
ลง อิ อาคม และช้อน ช

ใน ปญจิกา นาม อตฺถโยชนา ภาค ๑ หน้า ๓๒๓ เนะไว้ว่า ตพพ
ปัจจัยใช้ในอรรถกัถตฺตฺวจาก โดยการแบ่งสูตร ดังข้อความว่า

อุปปชเชยยาติ อุปปชชิตพฺพ โทมนสฺสํ ฯ อุปฺพุโพ ปท คติมฺหิ
ตพพานียาติ โยควิภาเคน กตฺตริ ตพฺโพ ทิวาทิโต โย ตสฺส จวคฺค...
ตฺวนตสฺส ยถาคมฺมิกาโร ปฺรเทวภาโว จานเ ๑^๑

[โทมนสฺสใดพึงเกิด โทมนสฺสนั้นชื่อว่า อุปปชชิตพฺพ ฯ อุ บทหน้า ปท
ธาตุในความถึง ตพพ ปัจจัยในกัถตฺตฺวจาก ด้วยการแบ่งสูตรว่า ตพพานียา
ลง ย ปัจจัยหลังธาตุหมวด ทิว ธาตุ แล้วแปลง ย ด้วยสูตรว่า ตสฺส จวคฺค...
ตฺวนตสฺส ลง อิ อาคม และช้อนตัวอักษรในที่ที่เหมาะ]

จากข้อมูลที่นำมาแสดงนี้ จึงสรุปได้ว่า โดยทั่วไป ตพพ ปัจจัย ใช้
เป็น กัมมวจาก เหตุกัมมวจาก และภาววจาก แต่ในบางกรณี ตพพ ปัจจัย
ใช้เป็นกัถตฺตฺวจาก ได้บ้าง ซึ่งเป็นข้อยกเว้น แม้ในปทรูปสัททิก์บอกวิธีไว้ แต่
นักเรียนบาลีหลักสูตรสนามหลวงนี้ ควรใช้อย่างระมัดระวัง หรือไม่ควร
นำไปใช้ในที่ทั่วไป แต่ควรคล้อยตามหลักที่ว่ากันโดยมาก ไม่ถือเอา
ข้อยกเว้นไปปฏิบัติทั่วไป

^๑ อภิธมฺมตฺถวิภาวินียา ปญจิกา นาม อตฺถโยชนา (ปจฺโหม ภาโค), หน้า ๓๒๓.

กิมตถ์

: คำแปลและการทำตัว

กิมตถ์ ที่แปลว่า เพื่อประโยชน์อะไร ทำตัวรูปอย่างไร เพราะถ้าประกอบด้วย กิ+อตถ อาเทศนิกหิตเป็น ม เมื่อลง ส จตุตถีวิภัติทัย อตถ แล้ว ส จตุตถีวิภัติที่ลงนั้นหายไปไหน ทำไมไม่ได้รูปเป็น กิมตถสส, กิมตถาย, กิมตถตถ์ หรือถ้าเห็นว่า กิ ศัพท์ ก็ควรได้รูปเป็น กสส กตถ์ กาย แล้ว ม นั้น มาจากไหน

ความจริง กิमतถ์ แปลได้หลายอย่างได้แก่ (๑) อ. ประโยชน์อะไร (๒) เพื่อประโยชน์อะไร (๓) เพื่ออะไร และ (๔) มีประโยชน์อะไร

๑) กิमतถ์ อ. ประโยชน์อะไร [กี+อตถ+สี] เป็นฉัญฐิตัพปริสสมาส วิ. กิสฺส อตฺถโ อากเทศนิกหิตเปัน ม, หลัง กิमतถ ลง สี ปฐฺมาวิภัตติ แล้วอาเทศ สี เปัน อํ สำเร็จรูปเปัน กิमतถ์ แปลว่า อ. ประโยชน์อะไร [กี+อตถ, อาเทศนิกหิตเปัน ม, หลัง กิमतถ ลง สี อาเทศ สี เปัน อํ]

๒) กิमतถ์ เพื่อประโยชน์อะไร [กี+อตถ+สี, ส] ตั้งวิเคราะห์เปัน ฉัญฐิตัพปริสสมาส วิ. กิสฺส อตฺถโ อากเทศนิกหิตเปัน ม หลัง กิमतถ ลง สี ปฐฺมาวิภัตติ แล้ว ลง ส แทน สี อาเทศ ส เปัน อํ สำเร็จรูปเปัน กิमतถ์ แปลว่า เพื่อประโยชน์อะไร [กี+อตถ, อาเทศนิกหิตเปัน ม, หลัง กิमतถ ลง สี แล้วลง ส แทน สี อาเทศ ส เปัน อํ]

๓) กิमतถ์ เพื่ออะไร [กี+ส] ในกรณีนี้ ไม่ตั้งวิเคราะห์เปันสมาส แต่ ลง ส จตุตถวิภัตติหลัง กี แล้ว อาเทศ ส เปัน อตถํ อากเทศนิกหิตเปัน ม สำเร็จรูปเปัน กิमतถ์ แปลว่า เพื่ออะไร [กี+ส, อาเทศ ส เปัน อตถํ, อาเทศนิกหิตเปัน ม]

๔) กิमतถ์ มีประโยชน์อะไร, มีอะไรเปันประโยชน์ [กี+อตถ+สี] ในกรณีนี้ ตั้งวิเคราะห์เปันฉัญฐิตัพปริสสมาส คือใช้เปันคุณนาม วิ. โกอ อตฺถโ ยสฺสาติ กิमतถ์ อากเทศ นิกหิตเปัน ม, หลัง กิमतถ ลง สี ปฐฺมาวิภัตติ, อาเทศ สี เปัน อํ^๑

^๑ ปทรูปสิทธิแปลและอธิบาย เล่ม ๒, กลุ่มศึกษานิรุตติศาสตร์, หน้า ๖๗.

นามศัพท์ควบ จ ศัพท์ ทำไมกิริยาเป็นเอกวจนะ ?

นักเรียนได้เรียนกันมาแล้ว นามศัพท์หลายบท ควบ จ ศัพท์ ต้องการ
คุณนามและกิริยาที่เป็นพหุวจนะ ส่วนที่ควบ ปิ ศัพท์ มักต้องการคุณนาม
และกิริยาที่เป็นเอกวจนะ นี่เป็นความรู้ทั่วไป ดังหลักการที่ท่านแสดงไว้ใน
อุภยพากย์ปริวัตน์ ข้อ ๒๗ ว่า

“นามนาม ที่เป็นเอกวจนะหลายศัพท์ ถ้ามีความ
รวมกัน เช่น ชายกับหญิงเป็นต้น ต้องใช้ จ ศัพท์กำกับ ศัพท์
เหล่านั้น คุณนามก็ดี กิริยาก็ดี ของนามนามเหล่านั้น ใช้เป็น

พหูวนะ คุณนามก็ดี กิริยาก็ดี ของนามนามเหล่านั้น ใช้เป็น
พหูวนะ โดยมากดังนี้ : เทสनावसानะ กุมารโก จ กุมาริกา
จ โสตาปนุณา อहेสุ. ในกาลเป็นที่จบแห่งเทศนา กุมารด้วย
กุมาริด้วย ได้เป็น โสตาบันแล้ว”^๑

จากข้อความดังกล่าว บทว่า กุมารโก และ กุมาริกา เป็นนามนาม
เอกวจนะ ควบ จ ศัพท์ ต้องการคุณนามและกิริยาคุณพากย์ที่เป็นพหูวนะ
คือ โสตาปนุณา อहेสุ นี้ว่าโดยทั่วไป คือที่มีปรากฏโดยทั่วไป

แต่ในบางแห่ง แม้นามนาม จะควบ จ แต่ก็ใช้คุณนามหรือกิริยาที่
เป็นเอกวจนะ ก็มีบ้าง ซึ่งไม่เป็นไปตามหลักการที่ศึกษากันมา เช่น

ยมฺหิ पालि จ पालिवินิจฺฉโย จ สุวณฺณภาชเน
ปกฺขิตฺตสีหฺวสา วिय ปริกฺขยํ ปริยาทานํ อคฺจฉนฺโต ติฏฺฐติ
อยํ วุจฺจติ อสฺสิโรติ ฯ^๒

จากตัวอย่าง บทว่า ปาลิ และ ปาลิวินิจฉโย เป็นเอกวจนะ ควบ จ
ศัพท์ ควรประกอบคุณนามและกิริยาเป็นพหูวนะ แต่ก็ประกอบกิริยาเป็น
เอกวจนะ คือ อคจฉนโต ติฏฐติ

ความจริงนามศัพท์ที่ควบ จ ศัพท์ อาจมีบทคุณนามและกิริยาที่
เป็นเอกวจนะบ้าง พหูวนะบ้าง สุดแท้แต่ความประสงค์ของผู้กล่าว โดยให้
จ ศัพท์ ที่ควบนั้นเพ่งมองแยกที่ละบทหรือรวมเป็นกลุ่ม

จ ศัพท์ที่เพ่งมองบทแบบแยกที่ละบทเรียกว่า อังคาสิตสังขยา ส่วน
ที่เพ่งมองบทรวมเป็นกลุ่ม เรียกว่า จยาสิตสังขยา มีคำอธิบายและตัวอย่าง

^๑ อุภยพากย์ปริวัตน์, หน้า ๔๓.

^๒ สมนต. ๑/๒๗๗, มีตัวอย่างอีกมาก เช่น ธ.อ. ๒/๕ วลาหวิกโม จ ...

ต่อไปนี้

๑. **อังคาสิตสังขยา** จำนวนที่อาศัยส่วน คือมองหาประธานทีละบท ใช้เป็นพหูพจน์ เช่น **ททโร จ เถโร จ ปิณฑาย จรณติ** (ภิกษุหนุ่มและพระเถระย่อมเที่ยวบิณฑบาต) ในตัวอย่างนี้ ภิกษุหนุ่มและพระเถระมีสององค์ กิริยาคุมพากย์จึงมีรูปเป็นพหูพจน์ว่า จรณติ

๒. **จยาสิตสังขยา** จำนวนที่อาศัยหมู่ คือ มองหากลุ่ม ใช้เป็นเอกพจน์ เช่น **ททโร จ เถโร จ ปิณฑาย จรติ** (ภิกษุหนุ่มและพระเถระย่อมเที่ยวบิณฑบาต) ในตัวอย่างนี้ ภิกษุหนุ่มและพระเถระเป็นพระภิกษุเหมือนกัน กิริยาคุมพากย์จึงมีรูปเป็นเอกพจน์ว่า จรติ^๑

คัมภีร์สังทศารัตถชาลินี อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า

สมุจจเย กเต ทวินัน	พหุน วา ปตียเต
จยงคานุกตา สงขยา	ทวนุเท วากยานุสารินา
สตถา จ สาริปุโตโต จ	ธมมံ เทเสติ เกวลี
เถโร จ ททโร เจว	ปิณฑาย จรณตีติ จ ^๒

เมื่อกระทำการรวบรวมสิ่งสองสิ่งหรือสิ่งจำนวนมาก ผู้แต่งประโยคพึงทราบจำนวนที่คล้อยตามหมู่หรือส่วนในประโยควันทวะ เช่น สตถา จ สาริปุโตโต จ เกวลี ธมมံ เทเสติ (พระศาสดาและพระสารีบุตรย่อมแสดงธรรมทั้งสิ้น) ททโร เจว เถโร จ ปิณฑาย จรณติ (ภิกษุหนุ่มและพระเถระย่อมเที่ยวบิณฑบาต)^๓

^๑ พระคันธสาราภิงค์, ปทรูปสัทธิมัญชรี เล่ม ๑, หน้า ๖๓๔.

^๒ สังทศารัตถชาลินี, คาถา ๗๙-๘๐, หน้า ๗๔.

^๓ พระคันธสาราภิงค์, ปทรูปสัทธิมัญชรี เล่ม ๑, หน้า ๖๓๕.

อทุจฉมาส : กิ่งแห่งเดือน

อทุจฉมาส โดยทั่วไปในหลักสูตรบาลีที่เรียนกันนี้ แปลกันว่า เดือนด้วยทั้งกิ่ง เป็นตติยาตปฺปฺริสสมาส วิเคราะห์ว่า อทุฉฺเชน มาโส อทุฉฺชมาโส^๑ แต่ในบางกรณีอาจแปลว่า กิ่งแห่งเดือน ก็ได้ เดือนกิ่ง ก็ได้

อทุจฉมาส ที่แปลว่า เดือนด้วยทั้งกิ่ง นั้น ไม่มีปัญหาอะไร เพราะเป็นไปตามหลักสูตรที่ศึกษาเล่าเรียนกันมา แต่ที่แปลว่า กิ่งแห่งเดือน และเดือนกิ่ง ยังมีปัญหาว่า เป็นสมาสอะไร วิเคราะห์อย่างไร

ก่อนอื่นขอให้พิจารณาคำแปล อทุจฉมาส ที่แปลว่า เดือนด้วยทั้งกิ่ง โดยเริ่มแปลจากศัพท์หลังไปศัพท์หน้า คือแปล มาส ไป อทุฉฺช พึงสังเกตว่ามีตติยาวิภัตติอยู่หน้า จึงเรียกว่า ตติยาตปฺปฺริสสมาส และพึงระลึกหลักที่

^๑ บุญสืบ อินสาร, พจนานุกรมบาลี-ไทย ธรรมบทภาค ๑-๔, หน้า ๒๕.

ศึกษามาว่า ตัปปุริสสมาส คือ บทสมาสที่มี อ วิภัตติเป็นต้น เป็นบทหน้า เช่น

สุขํ ปตฺโต	สุขปฺตฺโต
อลินา กลโ	กลิกฺลโ
รฺกฺขสฺส สาขา	รฺกฺขสาขา

แต่ในบางแห่ง เพื่อให้สอดคล้องกับบทสำเร็จที่มี ในตัปปุริสสมาส จึงมีการสำเร็จรูปโดยสลับ อ วิภัตติเป็นต้นไปไว้ข้างหลัง จึงเป็นตัปปุริสสมาส ที่มี อ วิภัตติเป็นต้นเป็นบทหลัง เรียกตามนัยแห่งคัมภีร์ปทรูปสัทธาธิว่า **อมาทิปรตฺตปุริสสมาส** (ตัปปุริสสมาสที่มี อ วิภัตติเป็นต้นบทหลัง)^๑ เช่น หํสํ ราชา (ราชาแห่งหงส์) ควรสำเร็จรูปปกติเป็น หํสราชา แต่ก็สำเร็จรูปเป็น ราชนโ ซึ่งคล้ายกับอัพยยิภาวสมาส เพราะเป็นสมาสที่มีทางรู้ได้ยาก ในสัททนีติจึงเรียกสมาสนี้ว่า **ทฺรราชานมคคตฺตปุริสสมาส** (ตัปปุริสสมาสที่มีทางเข้าใจยาก)^๒ ตัวอย่างอื่นๆ เช่น

กหาปณสฺส อฑฺฒํ	อฑฺฒกหาปณํ (กึ่งแห่งกหาปณะ)
รตฺติยา อฑฺฒํ	อฑฺฒรตฺติ (กึ่งแห่งราตรี, เทียงคืน)
อหสฺส ปุพฺพํ	ปุพฺพณฺหํ (เบื้องต้นแห่งวัน, เช้า)

^๑ ปทรูปสัทธาธิ, อธิบายสูตร ๓๕๑. หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

^๒ สัททนีติ สุตตมาลา, สูตร ๗๐๔.

บทว่า อหุत्मกหาปณํ เป็นฉัญญฐิตัพฺปุริสสมาส ที่มีฉัญญฐิวินิภัตติอยู่หลัง ตั้งวิเคราะห์ตามปกติว่า กหาปณสส อหุत्म แต่เมื่อจะสำเร็จรูป ให้สลับบท ฉัญญฐิวินิภัตติไปไว้หลัง จึงสำเร็จรูปเป็น อหุत्मกหาปณํ

การสลับบทที่มี อ วิภัตติเป็นต้น ไว้หลัง ในตัพฺปุริสสมาสนี้ พึงทำ ด้วยสูตรว่า **เตสุ วุฑฺธิโลปาคมวิการวิปริตาเทสา จ**^๑ [การพหุทธิ ลป อาคม วิการ ทำให้แปลก และการอาเทศ ในบทเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เหล่านั้น มีในบางอุทาหรณ์ด้วย]

บทว่า **อหุत्मมาส** วิเคราะห์ว่า **มาสสส อหุत्म อหุत्मมาส** แปลว่า **กึ่งแห่งเดือน** เป็น ตัพฺปุริสสมาส ที่มีฉัญญฐิวินิภัตติ อยู่หลัง จัดเป็นสมาส ประเภท **อมาทิปรตัพฺปุริสสมาส** หรือ **ทุราชานมคคตัพฺปุริสสมาส** ซึ่งตั้ง วิเคราะห์ตามปกติ แต่เมื่อสำเร็จรูปแล้วให้กลับศัพท์หน้าหลัง คือสลับ อหุत्म ศัพท์ไปไว้หน้า ย้ายบทที่มี อ วิภัตติเป็นต้น เป็นที่สุด (ในที่นี้เป็น ฉัญญฐิวินิภัตติ) ไว้เบื้องหลัง แต่เมื่อจะแปล ให้แปลตามปกติ คือแปลตาม วิเคราะห์ว่า **กึ่งแห่งเดือน**

นอกจากนี้ ศัพท์ที่มี อหุत्म อยู่หน้านี้ ยังสามารถตั้งวิเคราะห์เป็น **กัมมธารยสมาส** ตามนัยจุฬธาตูปัจจยโชติกา^๒ ว่า

รตฺติยา อหุत्म อหุत्मรตฺโต อหุत्मรตฺตํ วา ... (กึ่งแห่งราตรี)

อหุत्मญจ ตํ รตฺติ จาติ วา อหุत्मรตฺโต ... (ราตรีทั้งกึ่ง)

^๑ ปทรรูปสัทธิ. สูตร ๓๗๐.

^๒ จุฬธาตูปัจจยโชติกา, หน้า ๔๖.

จากที่กล่าวมานี้ อหุตฺตมาส จึงแปลได้ ๓ นัย คือ

อหุตฺเตน มาโส อหุตฺตมาโส เดือนด้วยทั้งกิ่ง

(ตปฺปุริสสมาส มีตติยาวิภตฺติอยู่หน้า)

มาสสฺส อหุตฺตํ อหุตฺตมาโส กิ่งแห่งเดือน

(ตปฺปุริสสมาส มีฉฺฉฐวิภตฺติอยู่หลัง)

อหุตฺตญจ ตํ มาโส จาติ อหุตฺตมาโส เดือนกิ่ง

(กัมมธารยสมาส)

อย่างไรก็ตาม คำแปลทั้ง ๓ นั้น คำแปลที่ว่า *เดือนด้วยทั้งกิ่ง* กลับไม่มีในพจนานุกรมบาลี-บาลี แต่มีในพจนานุกรมบาลี-ไทย ในพจนานุกรมบาลี-บาลี ให้ความหมายไว้ ๒ นัยหลังเท่านั้น และถึงแม้คำแปลจะหลากหลาย แต่ก็ขึ้นกับบริบทของเรื่อง ผู้แปลควรพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสมและเข้ากับเรื่องนั้นๆ

สรุป

อหุตฺตมาส แปลว่า *กิ่งแห่งเดือน* เป็นตปฺปุริสสมาส มีฉฺฉฐวิภตฺติอยู่ข้างหลัง ตามนัยคัมภีร์ปทฺฐปฺปสิทฺธิ เรียกว่า อมาทิปรตปฺปุริส คือตปฺปุริสสมาส ที่มี อํ วิภตฺติเป็นต้นอยู่เบื้องหลัง วิ. มาสสฺส อหุตฺตํ อหุตฺตมาสํ เมื่อวิเคราะห์ตามปกติแล้ว ให้สำเร็จรูปโดยสลับบทหน้าหลัง คล้ายอัพยยิภาวสมาส นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ได้ว่า **อหุตฺเตน มาโส อหุตฺตมาโส** เดือนด้วยทั้งกิ่ง (ตติยา.ตป.) **อหุตฺตญจ ตํ มาโส จาติ อหุตฺตมาโส** เดือนกิ่ง (วิ.ปฺพ.กม)

การใช้ ต สัพพนาม ในกัมมธารยสมาส

ในบรรดาคำแปลของ อชุตมมาส นั้น คำแปลที่ว่า *เดือนกิ่ง* ซึ่งวิเคราะห์ว่า *อชุตมญจ ตฺ มาโส จาติ อชุตมาโส* นั้น มีคำถามว่า ถ้ากล่าว ว่า อชุตมาโส เป็นวิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส (มีวิเสสนะอยู่หน้า) ทำไม ไม่วิเคราะห์ว่า *อชุตม จ โส มาโส จาติ อชุตมาโส* และมีคำถามต่อไปว่า ศัพท์ว่า อชุต เป็นนามนามหรือคุณนาม ถ้า อชุต ศัพท์ เป็นนามนามแล้ว ต สัพพนาม ในกัมมธารยสมาส ควรประกอบลิงค์ตามศัพท์ หน้าหรือศัพท์หลัง

อหุตม ในที่นี้เป็นนามนาม คงประกอบด้วยลิงค์ของตน แต่ใช้เป็น
บทขยาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วินโย จ โส ปริยตติ จาติ	วินยปริยตติ
วินโย จ โส ปิฎกณฺจาติ	วินยปิฎกํ
สีลณฺจ ตํ कुณฺจ จาติ	สีลคุณฺ
อวิชฺชา จ สฺวา ปจฺจโย จาติ	อวิชฺชาปจฺจโย
สงฺขารํ จ เต ปจฺจโย จาติ	สงฺขารปจฺจโย ^๑

จากตัวอย่างนี้ บทว่า วินโย สีลํ อวิชฺชา และ สงฺขารํ เป็นนามนาม
แต่ใช้เสมือนคุณนาม จึงตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า กัมมธารยสมาส ในบางกรณี
ท่านใช้นามนามเป็นเสมือนคุณนามก็ได้บ้าง

ในระหว่างนี้มีคำถามแทรกกว่า เมื่อ อหุตม ศัพท์ เป็นนามนามแล้ว
รูปวิเคราะห์กัมมธารยสมาส กับทวันทวสมาสจะต่างกันอย่างไร เช่น
อหุตมณฺจ ตํ มาโส จาติ อหุตมมาโส กับ ปตฺโต จ จีวรณฺจ ปตฺตจีวรํ ต่างกัน
อย่างไร

วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส ที่ใช้นามนามเสมือนคุณนามนี้ ต่าง
กับทวันทวตรงที่ วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาสมุ่งให้สองอย่างรวมเป็น
อันเดียวกัน เช่น วินโย จ โส ปิฎกณฺจาติ วินยปิฎกํ ก็มุ่งให้เป็นวินยปิฎกอัน
เดียว โดยใช้ จ ๒ ศัพท์ และ ต ๑ ศัพท์เป็นเครื่องหมายให้เนื้อความปรากฏ
เป็นอันเดียวกัน ดังปทรูปสัทธิตธิบายว่า

^๑ ตัวอย่างทั้งหมดนี้ มาใน ปทรูปสัทธิต, อธิบายสูตร ๓๕๑. (พระมหาธิติพงษ์
อุตตมปณฺโณ, หน้า ๖๖)

ตุลยาธิกรณภาวะปฐิหุทธถ์ จสททตสททปโยโค^๑

[การประกอบ จ ศัพท์และ ต ศัพท์ ย่อมมีเพื่อความปรากฏเป็นความหมายเดียวกัน]

ส่วนวันทวะสมาส เช่น ปตโตะ จ จีวรณจ ปตตจีวรํ รวมนามทั้ง ๒ สิ่งเข้าด้วยกัน ด้วย จ ศัพท์ แม้รวมเป็นสมาหารวันทวะได้ก็จริง แต่ก็รวมได้ด้วยอำนาจจิตของผู้รวมเท่านั้น แต่สิ่งของยังแยกขาดจากกัน คือ บาตรก็คงเป็นบาตร ไม่รวมกับจีวร

เมื่อ อหุต ในที่นี้เป็นนามนามใช้เสมือนเป็นคุณนาม ด้วยความที่ อหุต เป็นนามนาม จึงคงลิงค์ของตนได้ ทั้ง อหุต และ มาส ต่างก็เป็นนามนามแล้ว ต ศัพท์ที่อยู่ตรงกลางนั้น จะประกอบลิงค์ตามศัพท์ไหน

ต ศัพท์ในรูปวิเคราะห์แห่งกัมมธารยสมาส ที่ทำหน้าที่ให้สองบทมีความปรากฏเป็นความหมายเดียวกันนั้น ตามคัมภีร์ในชั้นเดิมกว่า คือในอรรถกาและฎีกา นิยมประกอบลิงค์และวจนะคล้อยตามบทหน้า แต่ในอภิธานฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นหลัง มีมติว่าให้ประกอบคล้อยตามศัพท์หลังได้บ้าง อาจารย์บางท่านแนะนำให้อธิบายตามมติแรกเป็นหลัก^๒

^๑ ปทฐุปฐิทธิ, อธิบายสูตร ๓๕๑. (พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปณฺโณ, หน้า ๑๖๔)

^๒ ดูรายละเอียดใน ปทฐุปฐิทธิมัญชรี้ เล่ม ๒ : สมาส, หน้า ๖๖-๖๘.

อยุตตตถสมาส

บทนำ

ก่อนอื่น ขอให้ผู้อ่านพิจารณาประโยคตัวอย่างต่อไปนี้ก่อน

เสนาปติสส ปิตา ภณฺทํ เทติ, รณฺโณ ปุตุโต ฯ

บิดามอบสิ่งของแด่เสนาบดี บุตรถวายแด่พระราชอา ๑

มีคำถามว่า ในประโยคนี้ สามารถทำสมาสระหว่าง **เสนาปติสส ปิตา** เป็น **เสนาปติปิตา** และระหว่าง **रणฺโณ ปุตุโต** เป็น **ราชปุตุโต** ได้หรือไม่ ถ้าได้ความหมาย ยังคงอยู่เท่าเดิมหรือไม่

ตอบว่า ไม่ได้ เพราะบทดังกล่าว ไม่มีความเกี่ยวข้องกันทางความหมาย เมื่อเข้าสมาสแล้ว มีความหมายไม่เท่าเดิม ลักษณะนี้เรียก อยุตตตถ คือ มีเนื้อความไม่เหมาะจะเข้าสมาส

อยุตตตถสมาส

อยุตตตถสมาส คือ บทที่มีเนื้อความไม่เหมาะสมจะเข้าสมาส เพราะไม่เกี่ยวข้องกันทางความหมาย และเพราะบทนั้นไปเกี่ยวข้องกับบทอื่น ดังคัมภีร์ปทรูปสิทธิ (อธิบายสูตร ๓๓๑) ยกตัวอย่างบทที่เป็น อยุตตถ และไม่ควรทำสมาสว่า **ภโฏ รณโณ ปุตโต เทวทตตสส** (บุตรของเทวทัตเป็นข้าของพระราชา) **เทวทตตสส กณหา ทนตา** (พี่น้องของเทวทัตมีสีดำ)

จากตัวอย่างนี้ รณโณ ปุตโต เป็น อยุตตถ ไม่อยู่ฐานะจะเข้าสมาส เพราะไม่มีความเกี่ยวข้องกันทางความหมาย และ เทวทตตสส กณหา ก็เป็น อยุตตถ ไม่อยู่ในฐานะจะเข้าสมาส เพราะบทว่า เทวทตตสส เกี่ยวข้องกับ ทนตา จะเข้าสมาสกับ กณหา ไม่ได้, ข้อความในปทรูปสิทธินี้ว่า

สมพนฺรตฺเถน ปน ฺยตฺตตถคฺคหฺเถน “ภโฏ รณโณ ปุตโต เทวทตตสสา” ตีอาทิสฺ อณฺณมณฺณานเปกฺเขสุ, “เทวทตตสส กณหา ทนตา” ตีอาทิสฺ จ อณฺณสาเปกฺเขสุ อยุตตตถตาย สมาสเ น โหตีติ ทีเปติ.^๑

“แต่ด้วยศัพท์ว่า ฺยตฺตตถ ซึ่งมีเนื้อความสัมพันธ์กัน แสดงว่าย่อมไม่เป็นสมาสในบทซึ่งมิได้เกี่ยวข้องกันและกัน เช่น ภโฏ รณโณ ปุตโต เทวทตตสส (บุตรของเทวทัตเป็นข้าของพระราชา) และมีได้เป็นสมาสในบทที่เกี่ยวกับบทอื่น

^๑ ปทรูปสิทธิ, อธิบายสูตร ๓๓๑, (ฉบับวัดจากแดง) หน้า ๑๖๐.

เช่น เทวทตตสฺส กณฺหา ทนฺตา (พินของเทวทตตมีสีดำ)
 เพราะทั้งสองนั้นมีเนื้อความไม่สัมพันธ์กัน”^๑

เมื่อกล่าวถึง อยฺยตตตสฺส มาแล้ว ก็ควรกล่าวเรื่อง อยฺยตตสฺส ไป
 ด้วย เพราะเป็นเรื่องใกล้เคียงและต่อเนื่องกัน ทั้งเป็นเกร็ดความรู้เรื่องบาลี
 ไวยากรณ์

อยฺยตตสฺส คือ สมาสไม่เป็นไปตามกฎ บทสมาสที่ไม่เป็นไปตาม
 หลักสมาสทั่วไป กล่าวคือ บทสมาสมีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกันนั้นแหละ แต่
 ก็จำต้องเข้าสมาส กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การสมาสบทที่เป็น อยฺยตตตสฺส
 นั้นแหละเข้าด้วยกัน ชื่อว่า อยฺยตตสฺส

ว่าโดยทั่วไป การทำสมาสต้องไปตามสูตรที่ว่า **นามานํ สมาส
 ยุตตตโต**^๒ [กลุ่มบทที่มีเนื้อความสัมพันธ์กันของค่านาม ชื่อว่า สมาส] จาก
 สูตรท่านกำหนดว่า ต้องเป็น ยุตตตโต คือต้องมีเนื้อความเกี่ยวข้องกัน แต่
 ในบางกรณีเนื้อความนั้น ไม่เกี่ยวข้องกัน เป็น อยฺยตตตล จึงทำตามสูตร
 ดังกล่าวไม่ได้ ไม่เป็นตามสูตร ไม่มีสูตรที่จะทำ แต่ต้องทำสมาส จึงจำต้อง
 ทำโดยการแบ่งสูตร (ตัดคำว่า ยุตตตโต) ในกรณีนี้เรียกว่า อยฺยตตสฺส

ตัวอย่าง อยฺยตตสฺส ในปทฺฐปสฺสิทฺธิ^๓ เช่น **อปฺนเคยฺยา คาถา**
 (คาถาไม่ควรสวดซ้ำ) [น-ปฺน-เคยฺยา] จากตัวอย่าง อ ปฏฺฐิสฺสคํวํ เคยฺยา
 แต่ระหว่าง อ กับ ปฺน ไม่อยู่ในฐานะสมาส (เป็น อยฺยตตตล) แต่ก็เข้าสมาส

^๑ ปทฺฐปสฺสิทฺธิมัญฺชรี เล่ม ๒, หน้า ๒๔.

^๒ ปทฺฐปสฺสิทฺธิ, สูตร ๓๓๑.

^๓ ปทฺฐปสฺสิทฺธิ, อธิบายสูตร ๓๔๗.

นี้เรียกว่า **อยุตตสมาส** ในทางเทคนิคท่านให้แบ่งสูตร ตัดให้เหลือแค่คำว่า **นามานํ สมาโส**

อีกตัวอย่างหนึ่งในปทรูปสัทธิว่า **ทิจฺจปฺพุโพ ตถาคตํ** (บุคคลผู้เห็นแล้ว ซึ่งพระตถาคต ในก่อน), **สุตฺตปฺพุโพ ธมฺมํ, คตฺตปฺพุโพ มคฺคํ**^๑

วิ. ทิจฺจโ จ ปฺพุพนฺติ ทิจฺจปฺพุโพ ตถาคตํ

(บุคคลผู้เห็นแล้ว ซึ่งพระตถาคตในก่อน)

ในตัวอย่าง ทิจฺจ ลง ต ปัจจยในกัตตฺวาจก, ปฺพุพํ ลงหุติยาวิภัตติใช้ ในอรรถกาลสัตตมี, แม้ในตัวอย่างอื่น ต ปัจจยก็ลงในกัตตฺวาจก

ทิจฺจปฺพุพ จัตเป็น อยุตตสมาส เพราะเป็น อยุตตตถสมาส คือสมาสที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกัน เพราะ ทิจฺจ ไปเกี่ยวข้องกับ ตถาคตํ (เห็นซึ่ง) ไม่เกี่ยวข้องกับ ปฺพุพ แต่จำต้องสมาส

ลักษณะนี้มีปรากฏในหนังสือเรียนวิชาแปลมคธเป็นไทยอยู่บ้าง เช่น ใน สมนตปาสาทิกา ภาค ๑ ว่า **ทิจฺจปฺพุพา ตถาคตํ**^๒ [พระเถระทั้งหลายผู้เห็นแล้วซึ่งพระตถาคต ในก่อน]

จากตัวอย่างนี้ ทิจฺจ เป็นกัตตฺวาจก เกี่ยวข้องกับ ตถาคตํ แต่สมาสกับ ปฺพุพ ถึงอย่างไรก็ตาม ทิจฺจ อาจเป็นกัมมวาจก ได้ด้วย

ตัวอย่าง ทิจฺจ ซึ่งลง ต ปัจจยในอรรถกรรมวาจก เช่น **ทิจฺจปฺพุพา เทวา วิ. ทิจฺจจา ปฺพุพนฺติ ทิจฺจปฺพุพา (เทวา)** ฯ ในปทรูปสัทธิ อธิบายไว้ว่า

^๑ ปทรูปสัทธิ (ฉบับวัดจากแดง), หน้า ๑๗๐.

^๒ สมนต ๑/๓๔, ๒ แห่ง.

ทิวฺจฺจา ปุพฺพนฺติ ทิวฺจฺปุพฺพา เทวาทนฺ ๓ แม้ บทว่า สุตฺปุพฺพา ธมฺมา, คตฺปุพฺพา ทิสฺสา กัณฺยนี้^๑

บทว่า ทิวฺจฺปุพฺพ นี้ ว่าตามมติสัททนีติ สุตฺตมาลา สุตฺร ๗๐๔ จะตั้ง วิเคราะห์เป็น สัตตมิตฺตปฺปฺริสฺสมาส ก็ได้ และในสัททนีติเรียกสมาสประเภท สลับหน้าหลังนี้ว่า **ทุราขานมคคตฺตปฺปฺริสฺสมาส**^๒ คือ สมาสที่มีหนทางอัน เข้าใจยาก ก็ได้ จึงวิเคราะห์ว่า **ปุพฺเพ ทิวฺจฺ ทิวฺจฺปุพฺโพ**

แม้คำว่า **ภูตฺปุพฺพ** กัณฺยนี้ วิ. **ปุพฺเพ ภูโต ภูตฺปุพฺโพ**^๓ ลง อํ ทุตฺติยา วิภตฺติ ใช้เป็นกิริยาวิเสสน หรือกาลสัตตมิตฺตเป็น ภูตฺปุพฺพ

จากตัวอย่างที่แสดงนี้ **ปุพฺพ** (ประธาน, ก่อน) ใช้ในความหมายว่า กาลและสถานที่ เป็นได้ ๓ ลิงค์ จึงมีแบบแจกครบ ๓ ลิงค์^๔ คือ **ปุพฺพ** หมายถึง ธานี, **ปุพฺโพ** หมายถึง กาล เทโส, **ปุพฺพา** หมายถึง ทิสฺสา

ในบทสมาสปรากฏ ปุพฺพ เรียงหน้าบ้าง หลังบ้าง เป็นได้หลาย สมาส ทำตามวิธีของสมาสนั้นๆ และในตฺตปฺปฺริสฺสมาส สามาถสลับ ปุพฺพ ก็ได้ ดังนี้

^๑ ปทรุปลิทธิ (ฉบับวัดจากแดง), หน้า ๑๗๐.

^๒ สทฺทนีติ สุตฺตมาลา, สุตฺร ๗๐๔.

^๓ ปทรุปลิทธิมัญชรี้ เล่ม ๒, หน้า ๑๖๗.

^๔ ดูแบบแจก ปุพฺพ ศัพท์ ใน ปทรุปลิทธิ, สุตฺร ๒๐๘.

ปุพพ เรียงหน้า

- ปุพพณฺห วิ. อหสฺส ปุพฺพํ ปุพฺพณฺโห (ปทฺฐปฺลิตฺธิ, สุตฺร ๓๕๑)
(ฉฺฉฐิตฺป. ฉฺฉฐิตฺอยู่หลัง, อมาทิปรตฺตฺปฺริส)
- ปุพฺพกาล วิ. ปุพฺโพ กาลํ ปุพฺพกาลํ (ปทฺฐปฺลิตฺธิ, สุตฺร ๒๐๘)
(วิ.ปุพฺ.กม)
- ปุพฺพเพนิวาส วิ. ปุพฺเพ นิวาโส ปุพฺพนิวาโส (รฺฐปฺลิตฺธิที่ปนี, หน้า ๗๘๓)
(สํตฺตมี.ตฺป., สํตฺตมีอยู่หน้า)

ปุพพ เรียงหลัง

- คหิตปุพฺพ วิ. ปุพฺเพ คหิตํ คหิตปุพฺพํ (ปญฺจิกา.อตฺถโยชนา. ๒/๓๕๓)
(สํตฺตมี.ตฺป. สํตฺตมีอยู่หลัง, อมาทิปรตฺตฺปฺริส)
- ทิกฺขจปุพฺพ วิ. ปุพฺเพ ทิกฺขจํ ทิกฺขจปุพฺโพ (ปทฺฐปฺลิตฺธิมัญฺชรี, หน้า ๑๖๗)
(สํตฺตมี.ตฺป. สํตฺตมีอยู่หลัง, อมาทิปรตฺตฺปฺริส)
- ทิกฺขจปุพฺพ ทิกฺขจํ ปุพฺพํ ทิกฺขจปุพฺโพ (ตถาคตํ ปุคฺคโล)
(ปทฺฐปฺลิตฺธิ, หน้า ๑๗๐)
ปุพฺพํ เป็นกาลสํตฺตมี
เป็น อยู่ตฺตสมาส สงฺเคราะหฺเป็นกัมมธารยสมาสนอกแบบ

สรุป

จากที่แสดงมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างของหลักการบางอย่างที่อยู่นอกแบบบาลีไวยากรณ์ แต่มีปรากฏในหนังสืออื่นๆ ที่ใช้เรียนวิชาแปล แม้เป็นเพียงส่วนน้อย แต่ก็เป็นส่วนสำคัญที่อาจก่อให้เกิดความสงสัยแก่นักเรียนได้

จริงอยู่ หลักการที่เรียกว่า นอกแบบ นี้ แม้อยู่นอกแบบบาลีไวยากรณ์ แต่ก็อยู่ในคัมภีร์ไวยากรณ์เดิม ที่เรียกกันว่า บาลีใหญ่ ฉะนั้นที่ว่า นอกแบบ ในที่นี้จึงไม่ใช่ นอกแบบจริง เพราะหลักการบางอย่างนั้น แม้ไม่มีในหนังสือที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ นิพนธ์ไว้ แต่ก็อยู่ในตำราอื่นๆ เช่น ปทรูปสัทธา และ สททนีติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การจะนำคำอธิบายจากที่อื่นเข้าไปเพิ่มในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ที่มีอยู่แล้วนั้น ควรดำเนินการด้วยความระมัดระวัง ไม่เพิ่มภาระแก่นักเรียน เพราะลำพังหลักการที่เล่าเรียนกันนี้ มองในสายตาของนักเรียนก็เห็นว่ายากและมากอยู่แล้ว แต่ควรนำมาเสริมเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น และควรดำเนินการให้เป็นไปเพื่อเสริมความรู้ ความเข้าใจ ด้วยการปฏิบัติดังนี้ การศึกษาบาลีก็จะดำเนินก้าวไปสู่เป้าหลายอย่างมั่นคง ชัดเจน และมีชีวิตชีวา ไม่เหมือนไม้ยืนต้นตาย กลางเวียงทรายร้อนระอุ

(๒)

ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก : ใช้อย่างไร? ^๑

บทนำ

ในชั้นเรียนบาลีไวยากรณ์แห่งหนึ่ง นักเรียนสงสัยและถามว่า ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจกมีวิธีใช้อย่างไร คือสามารถลงได้ทุกกรณีหรือไม่แต่ละปัจจัยลงกับธาตุชนิดไหนได้บ้าง และห้ามลงกับธาตุไหน

สำหรับอาจารย์ที่สังเกตเห็นความยุ่งยากซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากการพยายามจดจำและทำความเข้าใจของนักเรียนเอง ในขั้นต้นอาจจะบอกนักเรียนแค่ว่า ในเหตุกัตตฺวาจก ให้ลง เณ ฌย ฌาเป ฌापย ปัจจัยนั้นแหละ แต่สงวนคำอธิบายไว้และงดให้รายละเอียด เช่นว่า ปัจจัยไหน ลงกับธาตุอะไรได้บ้าง เพราะในเรื่องอาขยาตมีรายละเอียดมากแล้ว ขึ้นอธิบายอย่างพิสดาร นอกจากนักเรียนจะรู้สึกว่ายากและมากไปแล้ว อาจได้ข้ออ้างเลิกเรียนบาลีไปเลยก็ได้

^๑ เผยแพร่ครั้งแรก, นับเป็นเอกสารประกอบการสอน วิชา บาลีไวยากรณ์ ชั้นประโยค ป.ธ. ๓ วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม เมื่อ ๒๕ พ.ค. ๒๕๖๐, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในหนังสือ อบรมบาลีของคณะสงฆ์ภาค ๙ ปี ๒๕๖๒, พิมพ์ครั้งที่ ๓ ที่นี้

อาจารย์ประเภทนี้จึงสอนอย่างย่อ โดยหวังว่าจะมีโอกาสสอนเพิ่มเติมในโอกาสข้างหน้า หรือสอนเพียงเป็นแนวทางพอเป็นฐานให้นักเรียนก้าวไปบนเส้นทางแห่งการศึกษาบาลีด้วยกำลังของตนเอง

แต่สำหรับอาจารย์บางประเภท พบนักเรียนที่มีฉันทะอยากได้ความรู้ทั่วถึง หรืออย่างน้อยนักเรียนก็แสดงอาการอยากทราบรายละเอียดเพื่อเสริมความเข้าใจ อาจารย์ประเภทนี้จึงต้องสรรหาคำตอบมาให้นักเรียน โดยระมัดระวังจะไม่ทำให้นักเรียนรู้สึกยากและมากจนเกิดความเบื่อหน่าย

คำตอบคำถามที่เกี่ยวกับการลงปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจกดังจะแสดงต่อไปนี้ เหมาะสำหรับนักเรียนที่มีฉันทะมีความสนใจเกี่ยวกับบาลีอยู่แล้ว และคำตอบนี้ตั้งอยู่บนฐานที่ว่า “โดยระมัดระวังจะไม่ทำให้นักเรียนรู้สึกยากและมากจนเกิดความเบื่อหน่าย”

ความจริง ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก ไม่สามารถนำไปใช้ได้ทุกกรณี แต่ใช้ได้บ้างในบางกรณี ไม่ใช่ว่า ชอบใจปัจจัยไหนก็ลงไปเถอะ เสมือนไม่มีหลักเกณฑ์อะไรเลย ในทางตรงกันข้ามปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจกมีหลักในการประกอบอย่างละเอียด

ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก

ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก มี ๔ ได้แก่ **ณ ฌย ณาเป ณาปย** ปัจจัยทั้ง ๔ ตัวนี้ มี **ณ** ติดมากับปัจจัยด้วยทั้งนั้น จึงเรียกปัจจัยประเภทที่มี **ณ** อยู่ด้วยนี้ว่า **ปัจจัยเนื่องด้วย ณ**

ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์เดิม ที่เรียกกันว่า บาลีใหญ่ เรียกชื่อปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจกนี้ว่า **กาวิตปัจจัย** และเรียก **ณ** ที่ติดมากับปัจจัยนี้ว่า **ณ**

อนุพันธ์แต่นักเรียนหลักสูตรบาลีสนามหลวงก็ไม่ต้องสนใจชื่อเหล่านี้มากนัก เพียงแต่ฟังไว้เป็นความรู้ประกอบเท่านั้น

คำว่า ปัจจัยเนื่องด้วย ณ นี้ รวมความไปถึง ปัจจัยอื่นๆ นอกจาก ๔ ตัวนี้ เช่น กณ ปัจจัยในตัดทิต ก็จัดเข้าในปัจจัยเนื่องด้วย ณ ปัจจัยกลุ่มนี้ เมื่อประกอบเข้ากับธาตุแล้ว ให้ลบ ณ และนิยมเปลี่ยนแปลงสระต้นธาตุ เรียกว่า พุทธิต้นธาตุ

ฉะนั้น ก่อนจะทราบเรื่องการลงปัจจัยในเหตุกัตตุวากก ควรทราบเรื่องพุทธิต้นธาตุโดยย่อก่อน

การพุทธิต้นธาตุ

การพุทธิ มาจากบาลีว่า วุทธิ โดยความหมายคือทำให้เจริญ แต่ในทางปฏิบัติหมายถึง การทำสระหนึ่งให้กลายเป็นสระหนึ่ง คือทำสระ อะ เป็น อา, ทำ อิ, อี เป็น เอ, และ ทำ อุ, อู เป็น โอ นอกจากพุทธิแล้ว ยังมีวิธีแปลง เอ เป็น อย, आय แปลง โอ เป็น อว, आव อีกด้วย เมื่อทราบวิธีการพุทธิโดยย่อแล้ว ก็ควรศึกษาหลักการลงปัจจัยในเหตุกัตตุวากกโดยย่อดังต่อไปนี้

วิธีลงปัจจัยในเหตุกัตตุวากก

ธาตุมีสระเดียวเป็น อุ้วนณะ ให้ลง ณ ณย ธาตุมีสระเดียวเป็นสระ อา และ อี้วนณะ ให้ลง ณาเป ณาพย ธาตุมีสระสองตัวลง ณ ณย ณาเป ณาพย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ธาตุที่มีสระเดียว คือสระ **อา อิ อี** ให้ลง **ณาเป ณาปย** ธาตุดังกล่าว เช่น **ทา จา ณา สิ ชิ นี** ก็ เพราะลงปัจจัยเนื่องด้วย **ณ** จึงมีวิธีการพฤทธิต้นธาตุและแปลงต้นธาตุ ดังต่อไปนี้

๑.๑. ธาตุที่มีสระ **อา** เพียงสระเดียว ลง **ณาเป ณาปย** ให้ลบที่สุดธาตุ เช่น **ทา** ธาตุ **ลบที่สุดธาตุ** เป็น **ท+ณาเป** หรือ **ณาปย** **ลบ ณ** เป็น **ทาเปติ, ทापยติ, จา** ธาตุ เป็น **ปติฏฐจาเปติ, ปติฏฐจาปยติ, ณา** ธาตุ เป็น **ณาเปติ, ณาปยติ**

๑.๒ ธาตุที่มีสระ **อิ, อี** พฤทธิ **อิ, อี** เป็น **เอ** แปลง **เอ** เป็น **อาย** หรือ **รัสสะ** **อาย** เป็น **อย** ก็ได้บ้าง เช่น **สิ^๑** หรือ **สี** ธาตุ ลง **ณาเป ณาปย** พฤทธิ **อิ** เป็น **เอ** แปลง **เอ** เป็น **อาย** เป็น **สยาเปติ, สยาปยติ** **รัสสะ** **อาย** เป็น **อย** เป็น **สยาเปติ, สยาปยติ** แปลว่า *ย่อมยัง...ให้นอน*

ชิ ธาตุ เป็น **ชยาเปติ, ชยาปยติ**

นี ธาตุ เป็น **นยาเปติ, นยาปยติ**

กี ธาตุ เป็น **วิกกายาเปติ, วิกกายापยติ**

บางอาจารย์ว่า **กี** ธาตุ ให้ลงปัจจัยประจําหมวดธาตุก่อนแล้วจึงลงปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก

๒. ธาตุที่มีสระเดียว คือสระ **อุ, อู** เช่น **สุ ภู** ให้ลง **ณ ณย** ลงแล้ว พฤทธิ **อุ, อู** เป็น **โอ** แปลง **โอ** เป็น **อาว** เช่น **สุ** ธาตุ เป็น **สาเวติ, สಾವยติ,**

^๑ ในหลักสูตรบาลีสนามหลวงว่า **สี** ธาตุ, ในคัมภีร์ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ อธิบายคาถา ๔๐๗ หน้า ๔๖๓ ว่า **สี** ธาตุ อรรถว่า “การนอน” นี้ในคัมภีร์สันสกฤต และโมคคัลลานะ กล่าวว่า เป็น **สี** ธาตุคือใช้ปาฐะเป็นที่ชะ แต่ในคัมภีร์นั้นๆ มีปาฐะที่ใช้เป็นรัสสะซึ่งเป็นปาฐะผิดก็มีอยู่มาก

ภู ฐาตุ เป็น ภาเวติ, ภาวยติ, บางอาจารย์ว่า สุ ฐาตุ ให้ลงปัจจัยประจำหมวดฐาตุก่อนแล้วจึงลงปัจจัยในเหตุกัตตุวาก

๓. ฐาตุที่มีสระหลายตัว โดยทั่วไปลงได้ทั้ง ๔ ปัจจัย คือ **ณ ฌย ณาเป ณาปย** โดยเลือกลงตัวใดตัวหนึ่ง แต่ว่าโดยรายละเอียดก็มีข้อยกเว้นบางฐาตุ ในบางกรณีก็ลงได้ไม่ครบ ๔ ปัจจัย และในบางฐาตุนอกจากจะลงปัจจัยในเหตุกัตตุวากนี้แล้ว ยังลงปัจจัยประจำหมวดฐาตุเข้าไปอีก ซึ่งจะอธิบายต่อไป

ฐาตุที่มีสระหลายตัว เช่น รุช ฉิท ภิท ทิว กร ลภ คห ผท มีหลักการพฤทธิต้นฐาตุ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ฐาตุที่มีสระหลายตัว ต้นฐาตุเป็นสระ อุพฤทธิ อุ เป็น โอ เช่น รุช ฐาตุ เป็น โรเธติ โรธยติ โรธาเปติ โรธาปยติ, มุจ ฐาตุ โมเจติ โมจยติ โมจาเปติ โมจาปยติ, ภูช ฐาตุ โภเชติ โภชยติ โภชาเปติ โภชาปยติ

๓.๒ เฉพาะหมวด รุช ฐาตุ มีวิธีเฉพาะประจำหมวดฐาตุ คือลงนิคหิตต้นฐาตุ แปลงนิคหิตเป็นพยัญชนะที่สุคตวรรคแล้ว มีรูปเป็นพยัญชนะสังโยค ไม่ต้องพฤทธิต้นฐาตุ เช่น ภูช ฐาตุ ภูชเชติ ภูชชยติ, ภูชชาเปติ, ภูชชาปยติ ยุช ฐาตุ ยุชเชติ, ยุชชยติ, ยุชชาเปติ, ยุชชาปยติ แต่ถ้าไม่ลงนิคหิตอาคม ก็ต้องพฤทธิต้นฐาตุ เป็น โรเธติ เป็นต้น

๓.๓ ฐาตุที่มีสระหลายตัว ต้นฐาตุเป็นสระ อิ ให้พฤทธิ อิ เป็น เอ เช่น ฉิท ฐาตุ ฉเอเทติ, ฉเอทยติ, ฉเอทาเปติ, ฉเอทาปยติ, ภิท ฐาตุ ภเอเทติ, ภเอทยติ, ภเอทาเปติ, ภเอทาปยติ

๓.๓.๑ เฉพาะหมวด ทิว ฐาตุ นอกจากลงปัจจัยในเหตุกัตตุวากแล้ว กิริยาบางบทยังลง ย ปัจจัยประจำหมวดฐาตุเหมือนในกัตตุวากอีกด้วย เช่น ทิว+ย+ณาเป+ติ ในกรณีเช่นนี้ให้แปลง ย ปัจจัยไปตามหลักการ

แปลง ย ในกัตตฺวาจก ได้รูปเป็นพยัญชนะสังโยค จึงไม่ต้องพฤทธิต้นธาตุ เช่น พุช ธาตุ เป็น พุชฌาเปติ, พุชฌापยติ

๓.๓.๒ แต่ถ้ำธาตุ หมวด ทิว ธาตุ ไม่ลง ย ปัจจัย ลงเฉพาะ เณ ฌย ฌาเป ฌापย ก็ให้พฤทธิต้นธาตุ เช่น พุช เป็น โพเธติ, โพธยติ, โพธาเปติ, โพธापยติ

๓.๔ ธาตุที่มีสระหลายตัว ต้นธาตุเป็นสระ อ พฤทธิ อ เป็น อา เช่น กร ธาตุ เป็น กาเรติ, การยติ, การาเปติ, การापยติ ลภ ธาตุ เป็น ลาภติ, ลาภยติ, ลาภาเปติ, ลาภาพยติ

๓.๔.๑ เฉพาะหมวด คห นอกจากลงปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจกแล้ว กิริยาบางบทยังลง ฌหา ปัจจัยประจำหมวดธาตุเหมือนในกัตตฺวาจกอีกด้วย เมื่อลง ฌหา นั้นแล้ว ลบที่สุดธาตุเป็น คฌหา มีรูปเป็นพยัญชนะสังโยค จึงไม่พฤทธิต้นธาตุ ในกรณีนี้ คห ธาตุ ลง ฌหา เช่นนี้ เมื่อจะประกอบเป็นเหตุกัตตฺวาจก นิยมลง ฌาเป ฌापย เป็น คฌหาเปติ, คฌหาปยติ

แต่ถ้ำ คห ธาตุ ไม่ลง ฌหา ปัจจัย ก็สามารถลงปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจกได้ครบทั้ง เณ ฌย ฌาเป ฌापย และให้พฤทธิ อ ต้นธาตุเป็น อา เป็น คาเหติ คาหยติ คาหาเปติ คาหาปยติ ย่อมยัง...ให้ถือเอา

๓.๔.๒ ธาตุบางธาตุ ต้นธาตุเป็นสระ อ แต่ที่สุดธาตุเป็นสระ อิ (อิวิณณันตะมีสระ อิ เป็นที่สุดธาตุ) เช่น ผทิ กปี ธาตุ แม้มีต้นธาตุเป็นสระ อ ก็ไม่พฤทธิต้นธาตุ เป็น อา แต่ให้ลงนิคหิตอาคมต้นธาตุ แปลง นิคหิตเป็น พยัญชนะที่สุดวรรค มีรูปเป็นพยัญชนะสังโยค ลบที่สุดธาตุและลง เณ ฌย ฌาเป ฌापย เช่น ผทิ ธาตุ เป็น ผนุเทติ, ผนุทยติ, ผนุทาเปติ, ผนุทาปยติ กปี ธาตุ เป็น กมเปติ, กมปยติ, กมปาปยติ

๔. ชาติหมวด จุร ชาติ ลงได้เฉพาะ ณาเป ณาปย เพราะถ้าลง ฌ ฌย ปัจจัย จะซ้ำกับรูปในกัตตฺวาจก ชาติหมวดนี้มี ฌ ฌย ปัจจัยเป็น ปัจจัยประจำหมวดกัตตฺวาจก เมื่อจะประกอบในเหตุกัตตฺวาจก จึงลง ณาเป ณาปย เช่น ปาล ชาติ เป็น ปาลาเปติ ปาลापยติ, ปุช ชาติ เป็น ปุชาเปติ ปุชาปยติ

๕. ชาติที่มีสระหลายตัว บางชาติ แม้ลงปัจจัยเนื่องด้วย ฌ แต่ก็ไม่ พกฺทริตันชาติ เช่น ฌฏ, คณ, ชน, สมุ, หร, กถ เป็นต้น เฉพาะ ฌฏ และ คณ ชาติ อยู่ในหมวด จุร ชาติ จึงลงเฉพาะ ณาเป ณาปย

สรุป

จากข้อมูลที่น่าเสนอมานี้ จึงสรุปได้ว่า ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก ลงได้ในบางกรณี คือบางปัจจัยประกอบได้กับบางชาติเท่านั้น และสรุปเป็น ตารางดังต่อไปนี้

ชาติ (สระเดียว และหลายสระ)	ปัจจัยในเหตุกัตตฺวาจก			
	ฌ	ฌย	ณาเป	ณาปย
ชาติมีสระเดียวคือ อุ, อู	*	*	-	-
ชาติมีสระเดียวคือ อา, อิ, อี	-	-	*	*
ชาติมีสระหลายตัว	*	*	*	*
คห ที่ลง ฌหา	-	-	*	*
ชาติหมวด จุร ชาติ	-	-	*	*

บรรณานุกรม

จุฬารัตนุปัจฉยโชติกา, (ข้อมูลในคอมพิวเตอร์), ไม่ปรากฏผู้แต่ง ไม่ปรากฏปีพิมพ์ และรายละเอียดการพิมพ์.

ทองเยื่อน ฮ่องรัตนา, **คู่มืออุภัยพากยปริวัตน์**, กรุงเทพฯ : วิฑูรย์การปก, ๒๕๔๓.

พระคันธสาราภิงศ์ แพลและอธิบาย, **ปทรูปสิทธิมัญชรี เล่ม ๑**, นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๗.

พระคันธสาราภิงศ์ แพลและอธิบาย, **ปทรูปสิทธิมัญชรี เล่ม ๒**, กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๓.

พระคันธสาราภิงศ์ แพลและอธิบาย, **กังขาวิตรณี เล่ม ๒**, กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๗.

พระญาณกิตติเถระ แห่งเชียงใหม่, **อภิธมมตถวิภาวินิยา ปญจิกา นาม อตถโยชนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธัมมานันท์เถระ (แปล), **เนตติหารัตถที่ปณี อุปจาร และ นย**, กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาสมปอง มุฑิตโต, **อภิธานวรรณนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรวงค์พรินท์ติ้ง, ๒๕๔๗.

พระอัครควังสเถระ รจนา, พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, **สัททนีติสุตตมาลา**, นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๕.

พระอัครควังสเถระ รจนา, **สัททนีติธาตุมมาลา**, นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๔๖.

เวทย์ วรรณัญญ, **แบบเรียนบาลีไวยากรณ์สมบูรณแบบ เล่ม ๓ อาชยาต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๗.

สิริมหาจตุรงค์พล มหาอำมาตย์ (ชาวพม่า) รจนา, พระศรีสุทธีวงค์ (อุปสโม) ปรีวรรต, **อภิธานปทีปิกาฎีกา**, กรุงเทพฯ : วัดปากน้ำ, ๒๕๒๗.

ภาคผนวก

ผลงานการประพันธ์ และรวบรวม-เรียบเรียง

ของ พระมหานพพร อริยญาณ (สีเนย์)

๑

ดินสืออรุณ : นิทานธรรมบท สำนวนอีสาน

จ่ายผญาธรรม : พุทธศาสนสุภาษิต บาลี-ไทย-อีสาน

เอ็นสั่งเสียงผญา : มรณกถา เพื่อความไม่ประมาท

หลักสัมพันธ์ไทย : สำหรับท่องจำ

ประโยคโบราณ : ในธัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ ๑-๘

มงคลวิเสสกาปกาสิณี : สำนวนตัวอย่าง วิชา แต่งไทยเป็นมคธ

เลือดล้างบัลลังก์ทอง : นิทานธรรมบท สำนวนอีสาน

คาถาธัมมปทัฏฐกถา : ภาคที่ ๕-๘ แปลโดยพยัญชนะ

มังคลัตถวิภาวิณี : ไชยสังขัยให้นักเรียน ป.๓. ๕

อรรถวิคหานุกรม : อรรถวิเคราะห์ที่ปรากฏในปฐมสมันตปาสาทิกา

สัททตถโชติกา : ศัพท์-สำนวนวิสุทธีมรรค ภาคที่ ๑-๒

บาลีไวยากรณ์ : อักษรวิธี วจีวิภาค และวากยสัมพันธ์

วากยสัมพันธ์ : หลักสำหรับท่องจำและบันทึกช่วยจำ

มังคลัตถวิลาสิณี : ไชยสังขัยให้นักเรียน ป.๓. ๔

ปวัตติกาลที่ปณี : เล่าเรื่อง “ชมรมบาลีศึกษา” วัดญาณเวศกวัน

ปกิณณกที่ปณี : บทความบาลี เพื่อนักเรียนบาลี

ผู้อุปถัมภ์การพิมพ์

(๑) วัดอรุณราชวรารามและอื่นๆ

พระศรีสุทิวเทวี (ขวัญ ถิรมโน ป.ธ.๙)	๑๕,๐๐๐ บาท
พระมหาเพ็ญภาค จิตมโน ป.ธ. ๙	๓,๐๐๐ บาท
พระมหาประสิทธิ์ ธมมาภินนโท	๑,๕๐๐ บาท
พระมหาวิฑูรย์ ภูริเมธี	๕๐๐ บาท
พระมหานพรัตน์ ภาททวิญญู	๕๐๐ บาท
สามเณรพงศ์ภรณ์ ปุสวณ	๕๐๐ บาท
รวม (๑)	๒๑,๐๐๐ บาท

(๒) ทร. และญาติมิตร

พล.ร.อ.ชัยณรงค์ เจริญรักษ์	๕,๐๐๐ บาท
น.ท.ปรีชา พ่วงไฟโรจน์	๕,๐๐๐ บาท
ร.ต.ภาณุวัฒน์ มีสัตย์	๑,๒๕๐ บาท
คุณพิชยาภรณ์ เทียมศิริ และ เพื่อนๆ	๑,๒๕๐ บาท
คุณวิสาข์ พิรพัฒน์	๑,๐๐๐ บาท
น.อ.หญิง รสริน เอี่ยมโอภาส	๑,๐๐๐ บาท
คุณสมฤทัย ธรรมนิยม และครอบครัว	๑,๐๐๐ บาท
คุณอริชัย โปษยานนท์	๖๒๐ บาท
น.ต.หญิง นฤมล ไช้เกษ	๕๐๐ บาท
คุณพิตะวัน ยุพดีรังสีกุล	๕๐๐ บาท
ร.ต.อ.หญิง เรณู นารีพล - นายพีรณัฐ มีสัตย์	๕๐๐ บาท
นายเอนกพร พิรพัฒน์	๕๐๐ บาท
คุณศศิประภา อรุณโชติ	๕๐๐ บาท
คุณจิรกร เทียนฟัก	๕๐๐ บาท
คุณอาทร - คุณเกษม พิรพัฒน์	๕๐๐ บาท

น.ท.บวรวิชัย สมศักดิ์	๓๐๐ บาท
น.ท.หญิง วรนุช มีสัตย์	๓๐๐ บาท
คุณพรรณณี สมรรคนันท์ และครอบครัว	๓๐๐ บาท
น.ท.สมภาพ พิรพัฒน์	๒๕๐ บาท
พ.จ.อ.ภาคภูมิ กิจพิบูลย์	๒๕๐ บาท
คุณจำเนียร ภู่อาลัย	๒๕๐ บาท
คุณณัฐพร หมื่นท้าว	๒๕๐ บาท
คุณวิภารัตน์ สุนทรานนท์	๒๕๐ บาท
คุณศุภิสรา เกตกลางดอน และครอบครัว	๒๕๐ บาท
คุณขวัญชัย จรจรรย์	๒๕๐ บาท
ด.ญ.กมลรัตน์ ชูก้าน และครอบครัว	๒๕๐ บาท
นางอุษา หริวงษ์จงเจริญ	๒๐๐ บาท
นางกนกพร มณีรอด	๒๐๐ บาท
นายโอภาส มีสัตย์	๒๐๐ บาท
คุณทัศนีย์ ยุงจัตุรัส และครอบครัว	๒๐๐ บาท
คุณอ้อยทิพย์ แซ่ลี	๑๐๐ บาท
คุณกานดา ธรรมมานุสรณ์	๑๐๐ บาท
คุณอิสริย์ วรกีไฉยวงศ์	๑๐๐ บาท
น.อ.ฐิระไชย แก้วปาน	๑๐๐ บาท
พ.จ.อ.รัชพล พิพัฒน์ฉัตรสกุล	๑๐๐ บาท
น.อ.อรณพ แจ่มศรีใส	๑๐๐ บาท
คุณจันทิรา จันทสุวรรณ และครอบครัว	๑๐๐ บาท
คุณปวิวัตติ ศิริกาล	๑๐๐ บาท
คุณธีรารัตน์ จำเนียรเวช และครอบครัว	๑๐๐ บาท
คุณมานะ - วัชรารัตน์ ภัควลัญช์ ชุมทรัพย์	๑๐๐ บาท
คุณสุคันธา ห่านนิมิตกุลชัย และครอบครัว	๑๐๐ บาท
คุณมุสตี - คุณวิรัช จำปาพวง	๑๐๐ บาท
คุณฤทัยรัตน์ นาคคำ และ คุณวราภรณ์ สมบูรณ์	๑๐๐ บาท

คุณยุพิน เพ็ญภาค	๑๐๐ บาท
คุณหนึ่งฤทัย - คุณภัทรธิดา จำปาพวง	๗๕ บาท
คุณวัชระ จำปาพวง	๕๐ บาท
คุณกิ่งฟ้า ปราบพาล	๕๐ บาท
จ.ต.ปัญญา ปราบพาล	๕๐ บาท
คุณถวัลย์ หีบประดู่ และครอบครัว	๒๕ บาท
คุณกาญจนา จำลองเพชร	๒๕ บาท
ไม้ประสงค์ออกนาม	๒๕ บาท
รวม (๒)	๒๕,๐๒๐ บาท
รวม (๑)+(๒)	๔๖,๐๒๐ บาท

หมายเหตุ :

ทุนที่เหลือจากการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ยกไปพิมพ์หนังสือเล่มต่อไป

ออกแบบปก
บริษัท พีมพ์สวย จำกัด
พระมหานพพร อริยภาโณ

ที่อยู่สำหรับติดต่อขอรับหนังสือนี้
วัดอรุณราชวราราม แขวงวัดอรุณ
เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

ให้เปล่า
ห้ามจำหน่าย
โทร. ๐๙ ๕๒๑๕ ๘๐๖๐

พระมหานพพร อริยภาโณ (สีนวล)